

החלת ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה של הפסיכולוגים: האומנם מהלך ראוי?

רבקה רייכר-עתיר*

המאמר עוסק בשאלה אם ראוי להחיל את מוסד ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה של מקצוע טיפולי. מדובר במקצוע המבוסס על קשרי אמן ייחודיים בין איש המקצוע ובין הלקוח, הדורשים מאנשי הטיפול התנהלות מקצועית בעלת גישה אתית עמוקה וטוהר-מידות גבוה. בפסיכולוגיה, הפרופסיה המשמשת כמקרה מבחן למאמר זה, ישנם שלושה מנגנונים לשמירה על צביון החוקי והאתי של המקצוע. מנגנון סינון המועמדים ללימודי פסיכולוגיה ומנגנון ההכשרה המקצועית באקדמיה ומחוצה לה יוצגו כשלב ראשון בחינוך לאותו צביון מקצועי. בהמשך להם יוצג המנגנון העיקרי של הכללים שלאורם עובדים הפסיכולוגים והרשויות הבאות להדק את הפיקוח על ההיענות לאותם כללים. הבידול והחפיפה בין הכללים: החוק הכללי; דיני המשמעת המהווים כללי חוק לפסיכולוגים; וכללי האתיקה יידונו בהרחבה. כמו כן יתוארו הרשויות מתוך הבחנה מהותית ביניהן הטמונה בתוקף עבודתן. ועדות התלונות והמשמעת הן בעלות התוקף הסטטוטורי האמונות על אכיפת דיני המשמעת של הפסיכולוגים. ואילו ועדת האתיקה של הפסיכולוגים, האמונה על אכיפת כללי האתיקה, עובדת מתוקף תקנון הסתדרות הפסיכולוגים בישראל (הפ"י), שהוא הארגון המקצועי הוולונטרי של הפסיכולוגים.

בהקשר של הצגת הכללים והוועדות יתואר התהליך של החלת ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה. יובאו השיקולים המראים את יתרונות ההחלה הרלוונטיים בעיקר לתחום המשפט. מולם יובאו הטענות המתמקדות בדמות ועדת האתיקה וייעודה, אשר מצביעות על השגגה בהחלתה. יסתמן שנימוקי הטענות שלפיהן החלת ההתיישנות היא טעות גוברים על השיקולים המצביעים על יתרונותיה של החלה זו.

* פסיכולוגית קלינית ורפואית, מדריכה, ד"ר בפילוסופיה – ביר-אתיקה מאוניברסיטת בר-אילן. מרצה בכירה באקדמית ת"א-יפו. יו"ר ועדת האתיקה של הסתדרות הפסיכולוגים בישראל בין השנים 2006–2014.

תודות: לעו"ד עודד ערן הנטוע היטב בעולמות המשפט והספרות, על עזרה גדולה ונדיבה בליטוש החשיבה המפגישה בין זירת הטיפול לזירת המשפט, לעמיתיי הפסיכולוגים ידידים ושותפים לכהונות ארוכות בוועדת האתיקה, פרופ' גבי שפיר, ד"ר גבי וייל וגב' חנה בן-ציון – יו"ר ועדת האתיקה היום, על השראתם, קריאתם המבינה והערותיהם החכמות, ולאחרונה חביבה ויקרה לי מאוד, אירית רייכר-עתיר, על שקידתה באיתור המקורות המשפטיים וארגונם לרשימה הביבליוגרפית.

הבחנות בין שלושת סוגי שיח: המשפט, האתיקה והטיפול, יחדו את הטענה שמדובר בהתקה מוטעית של שיח המשפט אל שיח האתיקה. מדובר במהלך המצטרף למגמה תרבותית רוחשת להישען יותר ויותר על שיח המשפט בשל חסר בנורמות ובכללי התנהגות מובנים ומוסכמים. מאחר שתכליתה של ועדת האתיקה לעדכן כללי אתיקה ובכך לנסח נורמות וכללי התנהגות, הרי שבאימוץ ההתיישנות יסתבר שהיא מתנכרת לייעודה ולתכלית קיומה. בסיום תיבחן השאלה אם ניתן לחדול מהשימוש בהתיישנות בוועדת האתיקה מבלי לפגוע בשלמות העוגה המבטיחה את ההתנהלות הראויה של הפסיכולוגים. שלמות זו מותנית בקיומם של שלושת סוגי הוראות ההתנהגות: החוק הכללי, דיני המשמעת וכללי האתיקה, ובעבודה המתואמת של גופי הבקרה והפיקוח, היינו של ועדות התלונות, המשמעת והאתיקה. הבאתם של היקשים יישומיים אפשריים תראה ששמירת העוגה השלמה חרף הוויתור על השימוש בהתיישנות ובכלים אחרים משיח המשפט, אינה מטפורה בעלמא.

א. הקדמה; 1. המנגנונים לשמירה על אמות המידה המקצועיות; 2. כללי החוק, דיני המשמעת וכללי האתיקה; 3. סיכום ושאלת המחקר. ב. מערכות הפיקוח החלות על הפסיכולוגים; 1. ועדות התלונות והמשמעת; 2. ועדת האתיקה; 3. קווים בין ועדות התלונות והמשמעת לבין ועדת האתיקה; 4. סיכום: הכללים ומערכות הפיקוח. ג. אימוץ ההתיישנות המשפטית על ידי ועדת האתיקה של הפסיכולוגים; 1. נימוקי החלת ההתיישנות; 2. הטוב והרע באימוץ ההתיישנות המשפטית; 3. סיכום: זרותה של ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה. ד. שלושה סוגי שיח: שיח החוק והמשמעת, שיח האתיקה ושיח הטיפול; 1. החלת ההתיישנות בוועדת האתיקה ושלושת סוגי השיח; 2. הפעפוע בין שלושת סוגי השיח; 3. היבטים תרבותיים בהסתנות סוגי השיח זה אל זה; 4. סיכום: בהחלת ההתיישנות הוועדה מתנכרת לשיח האתיקה; ה. הייתכן לדחות את החלת ההתיישנות אך להשאיר את העוגה שלמה?; 1. תשובה; 2. היקשים יישומיים אפשריים. ו. סיכום.

א. הקדמה

1. המנגנונים לשמירה על אמות המידה המקצועיות

נורמות, כללי חוק וכללי אתיקה מהווים מעטפת שאינה נראית לעין המסייעת בניווט ההתנהגות האישית והמקצועית. טווייתה של מעטפת זו היא מעשה ידי אדם המודע להיותו בעל כושר לא רק להיטיב אלא גם להרע. כשמדובר במקצועות טיפוליים, הרי למודעות זו משנה תוקף. לפיכך מקצועות טיפוליים ראויים, ודאי אלו המוסדרים בחוק, שוקדים על ניסוח כללים ומערכות פיקוח המיועדים לשמור על דמות המקצוע ולהגן על הציבור בבואו לבקש התערבות טיפולית.

החלת ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה של הפסיכולוגים: האומנם מהלך ראוי?

הפסיכולוגיה בישראל היא מקצוע העוסק בהתערבויות טיפוליות והמוסדר בחוק.¹ בתור שכזה רק פסיכולוגים רשאים לעסוק בהתערבויות פסיכולוגיות הכוללות טיפול, אבחון, הערכה, שיקום, ייעוץ או הדרכה מקצועיים אשר בתחום העיסוק בפסיכולוגיה.² מטיבן של התערבויות אלו ומהותן של המקצוע המושתת על אמן הציבור וביטחוננו במקצועיות הפסיכולוגים, נדרשות מהם אמות מידה מקצועיות-אתיות גבוהות ביותר. שלושה מנגנונים בולטים מאפשרים שמירה על אותן אמות מידה וטיפוחן: מיון מועמדים; תהליכי פיקוח והדרכה; ומערכות כללי חוק וכללי אתיקה. שני המנגנונים הראשונים, מיון ופיקוח, אינם עניינו של המאמר אך הם מובאים על מנת להפגיש עם מקצוע הפסיכולוגיה ולהראות את השלבים בהבניית דמות הפסיכולוג הראוי.

המיון הוא מנגנון ראשוני, טרום מקצועי ובו חל סינון המועמדים המבקשים להיות פסיכולוגים. מדדי הסינון מראשית הלימודים האקדמיים, לתואר הראשון מתמקדים בהשיגים בלימודים ובדרישת סף גבוהה. נוסף לזאת סיום התואר הראשון, אשר ברוב האקדמיות נקרא היום מדעי ההתנהגות ולא פסיכולוגיה, אינו מקנה הרשאה לעיסוק בפסיכולוגיה.³ בלימודים אלו רוכש הסטודנט ידע מבואי נרחב ומגוון על אודות ההתנהגות האנושית, ואלו יהיו התנאי להמשך הלימודים לתואר השני בפסיכולוגיה. הלימודים בתואר השני וההכשרה המקצועית המשולבת בהם נערכים על פי תחומי ההתמחות בפסיכולוגיה אשר הוכרו על ידי המחוקק: פסיכולוגיה קלינית, ופסיכולוגיה חברתית-תעסוקתית היו תחומי המומחיות המוכרים בעת חקיקת החוק. בהמשך הוכרו הפסיכולוגיה החינוכית,⁴ השיקומית,⁵ הרפואית⁶ וההתפתחותית.⁷ רק עם סיום הלימודים לתואר זה מתאפשר להירשם בפנקס הפסיכולוגים, לקבל רישיון לעיסוק בפסיכולוגיה ולהתחיל בהתמחות גופה.⁸ אלו שלא עברו מסלול התמחות הם פסיכולוגים ללא התמחות. על פי החוק, הפסיכולוגים המומחים באחד מתחומי ההתמחות רשאים לעסוק רק בתחום התמחותם. לאור זאת, המיון לתואר השני מחמיר יותר בהשוואה לזה של התואר הראשון וכולל נוסף על הקריטריונים הלימודיים גם קריטריונים אישיותיים. המנגנון השני שנועד לשמור על הסטנדרטים הגבוהים הנדרשים מפסיכולוגים נמצא כאמור בתהליכי הפיקוח וההדרכה המקצועיים. מנגנון זה פועל באופן מובהק בלימודי התואר השני,

- 1 חוק הפסיכולוגים, התשל"ז-1977.
- 2 פרק ההגדרות בקוד האתיקה המקצועית של הפסיכולוגים בישראל – 2004, www.psychology.org.il (נבדק לאחרונה ב-13.12.2015) (להלן: קוד האתיקה של הפסיכולוגים).
- 3 שונה הדבר למשל בנוגע למקצוע העבודה הסוציאלית. שם כשיר להיות עובד סוציאלי מי שהשלים תואר בוגר בעבודה סוציאלית. ראו ס' 2 לחוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ו-1996.
- 4 תקנות הפסיכולוגים (ייחוד פעולות לפסיכולוג חינוכי), התש"ם-1979, ק"ת 4065.
- 5 תקנות הפסיכולוגים (פסיכולוגיה שיקומית), התש"ם-1980, ק"ת 4087.
- 6 תקנות הפסיכולוגים (פסיכולוגיה רפואית), התשס"א-2001, ק"ת 6106.
- 7 תקנות הפסיכולוגים (מומחיות מוכרת – פסיכולוגיה התפתחותית), התשס"ד-2003, ק"ת 6270.
- 8 יש לציין שנכון להיום התווספו תחומי לימוד לתואר שני בפסיכולוגיה, אך הם בבחינת תחומים אקדמיים שאינם מוכרים כתחומי ההתמחות מקצועיים המוסדרים בחוק. ביניהם: המגמה לקוגניציה, רגש ומוח – אוניברסיטה בראילן; המגמה לפסיכוביולוגיה – האוניברסיטה העברית; המגמה לקוגניציה ומוח; המגמה הפסיכוביולוגית; המגמה הקוגניטיבית – אוניברסיטת תל-אביב.

ובמהלך ההתמחות. סטודנטים במהלך לימודיהם העובדים בפרקטיקום (המקבילה לסטאז' ברפואה), ומתמחים המתחילים התמחותם לאחר סיום התואר השני עובדים תחת פיקוח והדרכה אינטנסיביים ביותר. הפיקוח וההדרכה מנוהלים על פי חוק הדורש דרישות שונות, כגון שיתקיימו רק במוסדות המוכרים כמקומות להתמחות בפסיכולוגיה. עוד יש לציין שבמהלך הלימודים לתואר השני יש חובה ללמוד גם אתיקה בפסיכולוגיה ובלמודים אלו מתחיל המפגש עם הכללים המחייבים את הפסיכולוגים הן כאזרחים והן כאנשי מקצוע.

2. כללי החוק, דיני המשמעת וכללי האתיקה

מערכת הכללים והרשויות להטמעתה ולאכיפתה היא המנגנון השלישי בהבניית הפסיכולוג הראוי הפועל מתוך אמות מידה מקצועיות, חוקיות ואתיות גבוהות ביותר. מערכת זו נחלקת לשלושה סוגי הוראות: כללי החוק הכלליים, דיני המשמעת המיוחדים למטפלים⁹ אשר בפועל הם כללי חוק, וכללי האתיקה. בין אלו יש לעתים דמיון וחפיפה שעליהם היטיב לעמוד פרופ' יצחק זמיר בכתבו על השיתוף המתקיים לאורך ההיסטוריה בין מערכות המשפט, המקצוע והאתיקה ועל היווצרותם של כללים מעורבים המשלבים את שלושת סוגי ההוראות.¹⁰ עם זאת, הם גם נבדלים זה מזה בתכליתם, במקורם ובגופי האכיפה אשר בסמכותם להטיל עיצומים אם עוברים על כללי החוק ודיני המשמעת או אם מפרים את כללי האתיקה. כללי החוק הכלליים באים להסדיר את התנהגות כלל האזרחים וחלים על הכול. וכך מטבע הדברים שיפוט עברות על כללים אלו הוא בסמכותה של מערכת המשפט הכללית. לאנשי מקצועות הטיפול דיני משמעת המיוחדים להם ומסדירים את התנהגותם. דינים אלה אינם חלים על כלל האזרחים, אלא על אנשי המקצוע בלבד, ותכליתם להגן על הציבור מפני הכוח שיש למטפלים אשר עלול להיות מנוצל לרעה. במקצוע הפסיכולוגיה שיפוט העברות על כללי החוק המקצועיים, והטלת העיצומים בגינן הוא בסמכותן של ועדות התלונות והמשמעת. ועדות אלו כמו מועצת הפסיכולוגים פועלות מתוקף חוק הפסיכולוגים, ולפיכך לפעילותן תוקף סטטוטורי.

כללי האתיקה במקצועות הטיפול גם הם כללים מיוחדים לאנשי המקצוע, אך מקורם אינו בחוק, אלא בארגון המקצועי הוולונטרי. כללים אלו מתייחסים לצביון המקצוע הייחודי, לאיש המקצוע ולזיקתם לציבור. כמו כן הם מתייחסים לתרבות המקצועית, ליחסים בין אנשי המקצוע ולייצוג המקצוע בחברה. בכללי האתיקה באים לידי ביטוי ערכי המקצוע, העקרונות המנחים וכללי ההתנהגות הנדרשים למימוש אותם ערכים ועקרונות. משום כך מנוסחים הכללים בפירוט רב ובאופן פוזיטיבי, והם אלו שמסדירים את היחסים הראויים שבין מטפלים

9 ס' 2 לחוק זכויות החולה, התשנ"ו-1996 מגדיר למשל מי הוא בעל מקצוע שהכיר בו המנהל הכללי, בהודעה ברשומות, כמטפל בשירותי הבריאות וביניהם מונה גם את הפסיכולוגים. בנוסף, יש לציין שלא כל המקצועות המוזכרים שם מוסדרים בחוק.

10 יצחק זמיר "משפט, אתיקה וכללי אתיקה לשופטים" ספר מישאל חשין 309, 323-309 (אהרן ברק, יצחק זמיר ויגאל מרול עורכים, 2009).

החלת ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה של הפסיכולוגים: האומנם מהלך ראוי?

ללקוחותיהם.¹¹ הפרה של כללי האתיקה שבשלה לקוח סבור שנעשה לו עוול היא הנמקה להגשת תלונה בוועדת האתיקה. זו אינה עילה לתביעה בבית המשפט או בוועדת התלונות, מאחר שכללי האתיקה אינם כללי חוק או דיני משמעת. במקצוע הפסיכולוגיה, ניסוח כללי האתיקה, עדכון הקוד ודיונים בהפרות כללי האתיקה הם בסמכות ועדת האתיקה הפועלת בתוקף תקנון הסתדרות הפסיכולוגים (הפ"י) שהוא הארגון המקצועי הוולונטרי של הפסיכולוגים. מכאן עולה שזו ועדה שאינה סטטוטורית.

יש זיקה הדוקה בין כללי החוק הכללי, דיני המשמעת של הפסיכולוגים וכללי האתיקה שלהם. הזיקה שבין שלושת סוגי ההוראות מתבקשת לא מפני שהחוק הכללי מתערב בנעשה בתוך הקבוצה המקצועית, אלא מפני שאיש המקצוע הוא גם אזרח מהשורה שנדרש מתוקף מקצועו לרמת התנהגות מיוחדת.

סוגיית הסודיות והחיסיון מדגימה את טיבה של הזיקה. הסודיות (confidentiality) נוגעת לחובת המטפל לשמור בסוד את המידע שהגיע אליו על מטופליו, כולל זהותם. חובה זו מעוגנת היטב בחוק הגנת הפרטיות. בהמשך לחובה זו עומד החיסיון (privileged communication) המגן על זכות הפסיכולוג או הרופאה לא למסור ראייה הנוגעת למטופל ואשר הם נחשפו אליה בתוקף הקשר המקצועי. כמו כן מגן החיסיון גם על זכות המטופל למנוע מסירת מידע על אודותיו לבית המשפט או למי שמוסמך לקבלו על פי דין. חרף זאת, החיסיון מוגבל על פי חוקים ופקודות המורים על תנאים שבהם המטפל מחויב במסירת מידע. למשל מצבי סיכון לקטין וחסר ישע המחייבים מסירת מידע לפקיד סעד או למשטרה;¹² פקודות התעבורה¹³ שמתוכן על הפסיכולוג ליידיע רופא על מטופל שיש מסוכנות בנהיגתו ועל הרופא לדווח לרשויות; או חוק כלי הירייה,¹⁴ המחייב פסיכולוג לדווח לרשויות כשנשקפת סכנה אם האדם יאחז בנשק.

כשפסיכולוג, כאזרח וכאיש מקצוע, נדרש לסגת מהחיסיון ולהפר את חובת הסודיות, הוא עומד בפני דילמה קשה ביותר. מחד גיסא הוא הבטיח למטופל לשמור את סודותיו. הבטחתו נטועה היטב בחוק הכללי להגנת הפרטיות, ובידיעה שללא הבטחה זו לא מתקיימים יחסי האמון ההכרחיים לקיומו של הטיפול. מאידך גיסא מפאת הפקודות והחוקים המזכירים, הוא נדרש לחשוף חלק מסודות המטופל. אל מי יעדיף לשאת פניו? למטופל בלבד? לאדם שעבורו המטופל מהווה סיכון? לקהילה שבה הוא חי? ההחלטה לסגת מחובת הסודיות אמורה להיות מנומקת היטב, ועל הפסיכולוג להראות כי התמלאו התנאים להסרת החיסיון. כך למשל כשפסיכולוגית מדווחת על מטופל המנצל לרעה את אביו הקשיש חסר הישע, או נוהג בו

11 ראו קוד האתיקה של הפסיכולוגים, לעיל ה"ש 2; קוד האתיקה של העובדים הסוציאליים; "אתיקה רפואית: כללים וניירות עמדה – 2014 IMA" (2014) www.ima.org.il/Ima/FormStorage/Type8/EthicalCode2014.pdf (נבדק לאחרונה ב-13.12.2015); "יחסי הגומלין בין הרופאים לבין ציבור המטופלים בישראל" IMA (2014) www.ima.org.il/Ima/FormStorage/Type7/IMA_emdaAmana.pdf (נבדק לאחרונה ב-13.12.2015).

12 חוזר מנהל הרפואה 11/2008 "חוק העונשין בעניין קטינים וחסרי ישע – הוספת חובת דיווח (תיקון מס' 94) התשס"ז–2007" (11.3.2008).

13 ס' 12ב לפקודת התעבורה [נוסח חדש].

14 ס' 11א–ב לחוק כלי הירייה, התש"ט–1949.

באלימות, היא חייבת להיות בטוחה שהמידע שהביא המטופל אינו בגדר הפנטזיה והקונפליקטים התוך-נפשיים שלו, אלא שיש בו ממש.¹⁵

הזיקה בין סוגי ההוראות והדילמות שנוצרות אינה ערכית בלבד, אלא גם מעשית. בשלושת המקצועות הטיפולים – רפואה, עבודה סוציאלית ופסיכולוגיה – הרישוי ותיאור התפקיד המקצועי שמורים למחוקק.¹⁶ מנגד, ניסוח כללי האתיקה הוא בסמכות הארגון המקצועי הוולונטרי. אף שכללי האתיקה, מקורם בארגון הוולונטרי, הרי המגמה היא שהם יחולו על כלל המטפלים ולא רק על אלו שבארגון הוולונטרי. גם בחוק הפסיכולוגים וגם בחוק העובדים הסוציאליים יש התייחסות לכללי האתיקה, היינו למידות הראויות הנדרשות ממטפל שהן מעבר לכללי החוק. בנוסף, פרשנות החוקים שאינה מרחיקת לכת תצביע על חובת הפסיכולוג או העובד הסוציאלי להכפיף את עצמו לכללי האתיקה, וזאת בלי קשר להשתייכותו לארגון המקצועי הוולונטרי שלו. בפקודת הרופאים אין כלל אזכור לכללי אתיקה, אך מרווח שרוב הרופאים (95%) חברים בהסתדרות הרפואית (הר"י).¹⁷ בהר"י מנוסחים כללי האתיקה, ומכאן שרוב רובם של הרופאים חייבים להחיל על עצמם את כללי האתיקה של מקצועם. עוד מעניין לציין שגם אם בפקודת הרופאים אין הפניה לכללי אתיקה, הרי הסעיף הראשון בפקודה כתנאי לקבלת רישיון הוא אתי במובהק ונוסחו: "הזכאי לקבל רישיון לעסוק ברפואה הוא אדם הגון" (סעיף 4(א)(1)). התנאים שיבואו אחריו נוגעים להשכלה ולפרטים דמוגרפיים, כפי שמופיע בחוק הפסיכולוגים או חוק העובדים הסוציאליים. הופעה של תנאי ההגינות לתוך הפקודות בעלות התוקף החוקי מפתיעה בניסוחה ובתכנה. לא מן הנמנע שהמחוקק בכוונה או בלעדיה הרגיש בהיעדר התייחסות החוק למידות אתיות של המתעתד להיות רופא והכניס סעיף זה. אם במקצועות הטיפול מתקיים הפיצול בין הגוף המקצועי שבסמכותו הרישוי לבין הגוף האחראי על ניסוח כללי האתיקה, הרי בפרופסיית עורכי הדין הוא לא קיים. בפרופסיה זו מדובר בהלחמת החוק והארגון המקצועי לאחד. הדבר מתגלם בשמו של החוק: חוק לשכת עורכי הדין,¹⁸ וממנו עולה בבהירות שכלל לא מדובר בארגון מקצועי וולונטרי. ללשכה זו הסמכות להקנות למשפטנים את רישיון עריכת הדין, וכדי לעסוק בעריכת דין חייבים להיות חבר בלשכה. אותה לשכה אחראית גם על ניסוח כללי האתיקה שמתוקף אותו חוק לשכה כפופים כל עורכי הדין להם. מכאן, ובשונה מהמקצועות הטיפולים, לכללי האתיקה של עורכי הדין תוקף חוקי. ייתכן שההבדל הארגוני בין מקצוע עריכת הדין לבין המקצועות הטיפולים כפיפותם למחוקק נעוץ בעובדה שהמטפלים אמורים לטפל בבני אדם, ואילו עורכי הדין

15 להרחבה נוספת על כללי החוק הכללי, החוקים המיוחדים למטפלים, כללי האתיקה והשוואות בין מקצועות הרפואה, הפסיכולוגיה והעבודה הסוציאלית, ראו סיליה ורשטיין פסברג "אתיקה וחוק" סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי 52, 71–52 (גבי שפיר, יהודית אכמון וגבריאל וייל עורכים, 2007); יהודית אכמון "סודיות" סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי 137, 137–159 (גבי שפיר, יהודית אכמון וגבריאל וייל עורכים, 2007).

16 ס' 1–2 לפקודת הרופאים [נוסח חדש], התשל"ז–1976; ס' 3–6 לחוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ו–1996; ס' 2–5 לחוק הפסיכולוגים, התשל"ז–1977.

17 "על אודות הר"י" IMA www.ima.org.il/MainSite/ViewCategory.aspx?CategoryId=115 (נבדק לאחרונה ב-13.12.2015).

18 חוק לשכת עורכי הדין, התשכ"א–1961.

החלת ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה של הפסיכולוגים: האומנם מהלך ראוי?

אמורים לייצגם למול השלטון. מתוקף התפקידים השונים טבעי שעורכי דין יבקשו להשתחרר מפיקוח הממשלה והשרים שבשלטון. לא כך במקצועות הטיפולים, אשר כל אחד מהם כפוף לשר בממשלה: הפסיכולוגים והרופאים כפופים לשר הבריאות; העובדים הסוציאליים לשר הרווחה. הדיון בהבדלי הכפיפות לשלטון וטעמם חורג מעניינו של המאמר. אך ההשוואה בין פרופסיית עורכי הדין לפרופסיות הטיפוליות והזיקה הצמודה בין שלושת סוגי ההוראות מעוררות שאלה שעלתה כבר בעבר: מדוע יש צורך להוסיף כללי אתיקה שאינם סטטוטוריים כאשר קיימים כללי חוק כלליים ודיני משמעת סטטוטוריים? שאלה זו מקבלת משנה תוקף כאשר יש לעתים דמיון וחפיפה בין שלושת סוגי ההוראות, כמו אלו הנוגעות לדוגמה שהובאה בעניין חובת הסודיות, ניהול הרשומות או ניצול יחסי מרות.

בקרב הפסיכולוגים שאלה זו עולה חדשות לבקרים ולרוב מתייחסת להחלת הכללים ולאכיפתם. מקובל שכללי האתיקה אמורים לחול על כל הפסיכולוגים, אך הפרות כללי האתיקה שפישטות רק בנוגע לחברי הארגון הוולונטרי. מצב זה לא תקין, ולכן מדוע לא להתקין את כללי האתיקה לדיני המשמעת של הפסיכולוגים ולאכפם בדרך זו על כלל הפסיכולוגים? יש לציין שרעיון זה עלה כבר בניסוחו של חוק הפסיכולוגים שבו כתוב: "בהתייעצות עם המועצה רשאי שר הבריאות להתקין כללי אתיקה מקצועית לפסיכולוגים".¹⁹ לאחרונה אף עלתה הצעה להתקין את קוד האתיקה של הפסיכולוגים²⁰ כחלק בלתי נפרד מחוק הפסיכולוגים.²¹ בהתקנה של כללי אתיקה כחלק מחוק יש אמירה ברורה וחשובה של המחוקק ולפיה כללי האתיקה חלים על כלל הפסיכולוגים מבלי קשר להשתייכותם לארגון. חרף זאת, יש במהלך זה גם סיכון שמא כללי האתיקה ייהפכו גם הם לכללי חוק. מדובר בסיכון כי קיומם של שלושת סוגי ההוראות, החוק הכללי, דיני המשמעת וכללי האתיקה חיוני ביותר. הם וקיום שלושת הגופים האוכפים אותם, כשפועלים בסנירגיה, מאפשרים טיפוח טוהר מידות של אנשי מקצועות הטיפול ההכרחי לקיומו של טיפול מקצועי.

מדובר בטוהר מידות, שהוגדר על ידי המבקר יצחק א' נבנצאל ז"ל,²² כמושג של האתיקה המועשית. שלושת סוגי ההוראות מהווים הכוונה טובה ל"ייצורו וביצורו"²³ של הטוהר ויישום העיקרון שמקצועיות והיענות לחוק, לדיני המשמעת ולכללי האתיקה אחת הן. פסיכולוג אינו יכול להיחשב מקצועי אם אינו שומר על הטוהר במובנו הנורמטיבי החקוק בחוק ובדיני

19 ס' 57(ב) לחוק הפסיכולוגים.

20 קוד האתיקה של הפסיכולוגים, לעיל ה"ש 2. השלמת עדכון הקוד עומדת להסתיים. פרקים המוקדשים לרשומה הפסיכולוגית, לפסיכולוגיה משפטית וכללים הנוגעים לעבודה עם ילדים, נוער וחסרי ישע יתווספו.

21 "מידעון הפ"י מאי 2015 Psychology" www.psychology.org.il/%D7%9E%D7%99%D7%9F-%D7%9E%D7%90%D7%99-2015%D7%A2%D7%95%D7%9F-%D7%9E%D7%90%D7%99-2015 (נבדק לאחרונה ב-13.12.2015).

22 יצחק אביגדור נבנצל "משמעותו של 'טוהר המידות' בחוק מבקר המדינה" אברהם וינשל: לקט כתבים לזכרו 133–139 (נפתלי ליפשיץ ויצחק גונן עורכים, 1977).

23 נורית ישראלי "חמישים שנות טוהר המידות בחוק מבקר המדינה – המצב הנורמטיבי – מייצור לביצור" המבקר הפנימי 97, 95 (2007).

המשמעת. זאת, הן כאזרח מהשורה והן כאיש מקצוע. וכך גם לא ייחשב מקצועי אם לא ישמור על הטוהר, במובנו הפתוח הוולונטרי המתבטא בכללי האתיקה המקצועית.

3. סיכום ושאלת המחקר

במקצוע הפסיכולוגיה כמו במקצועות טיפוליים אחרים נדרשות אמות מידה מקצועיות-אתיות גבוהות ביותר. כדי לשמור על אלו קיימים במקצוע מנגנוני מיון, הכשרה ופיקוח ונוסף עליהם גם מערכת של שלושה סוגי הוראות: החוק הכללי, דיני המשמעת וכללי האתיקה. בפסיכולוגיה יש שתי רשויות פנימיות שבסמכותן להטמיע את הכללים ולאכוף אותם. ועדת התלונות וועדת המשמעת הסטטוטוריות אמונות על דיני המשמעת. ועדת האתיקה הפועלת בתוקף תקנון הפ"י, הארגון הוולונטרי של הפסיכולוגים, אמונה על כללי האתיקה.

אף שוועדת האתיקה אינה ועדה משפטית, נמצא כי עם הזמן, ובכרסום זוחל, היא אימצה לעצמה נוהלי עבודה המושאלים מנוהלי המשפט. כך למשל קרה באימוץ ההתיישנות המשפטית על ידי הוועדה.

יש לציין שעל תופעה דומה מצביעה ד"ר לימור זר-גוטמן בנוגע למערכת הדין המשמעתי של פרופסיית עורכי הדין. היא מזכירה שבית המשפט העליון קבע שאין התיישנות לעברות משמעת של עורכי דין, וזאת בשל המטרות המיוחדות של הדין המשמעתי שחלות לדבריה לא רק על עורכי דין, אלא גם על רופאים. לדבריה, אם אלו סרחו ופגעו בציבור ובדמות מקצועם, הרי שחלוף הזמן לא עושה אותם לכשירים יותר ויש למנוע מהם לפעול בדיוק מאותו כוח היתר שניתן להם לעסוק במקצועם. ובאשר לוועדות האתיקה של עורכי הדין היא מוסיפה: "בשנים האחרונות מרכזות ועדות האתיקה הלכה זו בקבען שיש בחלוף הזמן כדי להוות עילה לגניזת התלונה, או באמצען את הדוקטרינה של הגנה מן הצדק כאשר יש שיהוי בהגשת התלונה".²⁴

דברים אלו, כוחם יפה בהחלט גם באשר לפסיכולוגים ולמה שהתרחש בוועדת האתיקה שלהם.

השימוש בהתיישנות המשפטית בוועדות האתיקה, אם של עורכי הדין ואם של הפסיכולוגים, הוא תנועה בכיוון ההפוך שמתאר פרופ' יצחק זמיר. על פיו מתנהלת תנועה מתמדת של עיצוב כללי ההתנהגות האנושיים, אך כיוונה הוא מתחום האתיקה לתחום המשפט. עיקרי הנמקתו מתמקדים בחשיבות הגוברת של תחום האתיקה על פני תחום המשפט בעיצוב ההתנהגות הראויה. אך הנה בהחלת ההתיישנות התנהלה התנועה דווקא בכיוון ההפוך, מהמשפט לאתיקה.

ומכאן צומחת השאלה שמציב המאמר הנוכחי: האם ועדת האתיקה של הפסיכולוגים בהשתמשה בסוגיית ההתיישנות פעלה נכון? האם במהלך זה לא ויתרה על סגולות השיח הייחודי שלה בטיפוח טוהר המידות המקצועי של הפסיכולוגים?

24 לימור זר-גוטמן "הרפורמה בדין המשמעתי של עורכי הדין: האם תוקנו הליקויים?" המשפט טו 37, 27 (2010).

החלת ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה של הפסיכולוגים: האומנם מהלך ראוי?

הבחנה מפורטת בין ועדת התלונות וועדת המשמעת החקוקות בחוק לבין ועדת האתיקה שמקורה בארגון הוולונטרי של הפסיכולוגים תובא בפרק ב ותהיה התחלה למתן התשובה לשאלות המאמר. בפרק ג יתוארו החלת ההתיישנות לעבודת ועדת האתיקה והיתרונות והחסרונות של מהלך זה. פרק ד יעסוק בלגיטימיות של החלת ההתיישנות באמצעות ההבחנה בין שיח המשפט, שיח האתיקה ושיח הטיפול. השגות על המהלך והיקשים יישומיים יסכמו את המאמר.

ב. מערכות הפיקוח החלות על הפסיכולוגים

1. ועדות התלונות והמשמעת

ועדות התלונות והמשמעת ומועצת הפסיכולוגים, הוקמו בשנת 1977 עם חקיקת חוק הפסיכולוגים. תפקידה המרכזי של המועצה לייעץ לשר הבריאות בעניינים הנוגעים לעיסוק בפסיכולוגיה בישראל. בין תפקידיה הנוספים מינוי חברי ועדת הרישום בפנקס הפסיכולוגים, מינוי ועדת המשמעת ומינוי נציג בוועדת התלונות. ועדות התלונות והמשמעת, הפועלות במשרד הבריאות, אמונות על אכיפת דיני המשמעת, ופעילותן היא בתוקף חוק הפסיכולוגים. החוק מייחד פרק לשפיטה משמעתית²⁵ שמתייחסת להתנהגות לא הולמת; מצג שווא; רשלנות מקצועית; הפרת החוק והתקנות של הפסיכולוגים; הרשעה בעברה שיש בה כדי להראות חוסר אחריות מקצועית; והפרת חוק זכויות החולה.

תפקידה של ועדת התלונות לשמש כתובת להגשת תלונות ולחקור אם יש חשד סביר שפסיכולוג עבר עברת משמעת. לחוקר מטעם הוועדה יש סמכויות של מפקח משטרה הקשורות למשל לפקודת הפרוצדורה הפלילית בעניין דרישה לעדות. בהתאם לתוצאות חקירתה מכריעה ועדת התלונות אם להביא את הפסיכולוג בפני ועדת המשמעת.

תפקידה של ועדת המשמעת לקבוע את חומרת העברה והעונש בגינה. הסנקציות העומדות לרשותה הן התרעה; נזיפה; קנס; איסור לעסוק בפסיכולוגיה לתקופה שלא תעלה על חמש שנים; ומחיקת שם הפסיכולוג מהפנקס.

זכות התובע והנאשם לערעור מוגבלת לשלושים יום, והוא מוגש לבית המשפט המחוזי שבתחום השיפוט שבו מתקיימת עבודת הפסיכולוג. פרסום ההחלטה תלוי בשיקולי ועדת המשמעת הרשאית לאחר ששמעה את הצדדים להורות על פרסום החלטתה כולה או מקצתה, עם שמו של הפסיכולוג או בלעדיו, ובצורה ובמקום שתקבע.

מינוי חברי הוועדות הוא בסמכות שר הבריאות, ובכל ועדה שלושה חברים וממלאי מקום. בוועדת התלונות שני עובדי משרד הבריאות, אחד מהם חבר לשכת עורכי הדין, והוא התובע מטעם הוועדה. נוסף עליהם חבר בוועדה פסיכולוג שהוא נציג מועצת הפסיכולוגים. בוועדת המשמעת חבר לשכת עורכי הדין שהציע שר המשפטים, והוא משמש כיו"ר. לצדו שני פסיכולוגים – האחד בשירות המדינה והשני מתוך רשימה שהגישה המועצה.

תפקידיהן של ועדות המשמעת והתלונות, תחום עיסוקן, דרכי בחירת חבריהן וסמכויות החקירה והשפיטה שלהן מראות את גודל המאמץ ביישום דיני המשמעת של הפסיכולוגים אשר אינו נשאר רק בתוך המקצוע, אלא הודות למגוון חבריהן הוא נתון גם מחוצה לו. עם זאת, מתן שיקול הדעת לפרסום החלטות ועדת המשמעת שוחק את שקיפות התהליכים ומחליש את ההגנה על הציבור מפני אנשי מקצוע שסרחו. הדבר יחזור גם בהליכי ועדת האתיקה. אך לסוגיה זו של שקיפות עבודת הוועדות יאה לייחד מאמר נפרד.

2. ועדת האתיקה

ועדת האתיקה של הפסיכולוגים פועלת בתוקף התקנון של הפ"י – הסתדרות הפסיכולוגים בישראל.²⁶ ההסתדרות נוסדה בשנת 1958, ומאז היא הארגון המקצועי הוולונטרי של הפסיכולוגים בישראל. הוועד המרכזי של הפ"י הוא זה אשר מנהל ומרכז את הארגון. כאמור החברות בהפ"י היא וולונטרית, ויכולים להצטרף לארגון פסיכולוגים רשומים בפנקס, חפים מהרשעה פלילית שיש עמה קלון, מדופי מוסרי ומהתנהגות שנוגדת את כללי האתיקה המקצועית. החברות מחייבת בתשלום ומקנה זכות לבחור ולהיבחר למוסדות הפ"י. תקנון הפ"י מייחד פרק לוועדת האתיקה ובו מפורטים דרכי התנהלותה ותפקידיה.²⁷ הוועדה מייעצת לפסיכולוגים ולציבור בנושאי אתיקה של הפסיכולוגים; ומטפלת בתלונות על פסיכולוגים שבעת הגשת התלונה היו חברים בהפ"י.

מסקרים שהופיעו בסיכומי פעילות של קדנציות הוועדה ומחקר על עבודת הוועדה עולה שהשיעור הגבוה של התלונות המגיעות מהציבור הן של הורים הנוגעות בטיפול בילדיהם.²⁸ תלונות אלו עוסקות ביידוע שני ההורים הנמצאים בסכסוך על קיומה של ההתערבות הפסיכולוגית בילדם וקבלת הסכמה משניהם. כמו כן הן עוסקות בסוגיות אבחון והחלטות הפסיכולוגים בנושאי מסוגלות הורית וענייני משמורת. תלונות אחרות הן ממטופלים בגירים העוסקות בין השאר בסוגיות של סודיות וחסיון, ברשלנות טיפולית, אי-יידוע על חלופה טיפולית, הפרת חוזה, התנהגות לא נאותה או תלונות הנוגעות לרשומות הפסיכולוגיות, לשמירתן ולמסירתן. תלונות אחרות מגיעות מפסיכולוגים על עמיתיהם, ועוסקות בנאותות טיפולים ובהם טיפולים במדיה תקשורתית קבל עם ועדה או טיפולי המרה מנטיות הומוסקסואליות בקרב מבוגרים והמרת התנהגות אלימה בקרב קטינים באמצעים שספק אם הם אתיים. כמו כן תלונות של פסיכולוגים על עמיתיהם עוסקות בהטרדה מינית, באיכות האבחון,

26 ס' 4(ב) לתקנון הסתדרות הפסיכולוגים בישראל (להלן: "תקנון הפ"י").

27 פרק ד לתקנון הפ"י.

28 אודליה בן שלמה ורבקה רייכר-עתיר אפיון הפניות לוועדת האתיקה של הסתדרות הפסיכולוגים בישראל בין השנים 2007 עד 2012 (עבודת מחקר אמפירית לתואר "מוסמך במדעי ההתנהגות", האקדמית ת"א-יפו – החוג למדעי ההתנהגות, 2014); רבקה רייכר-עתיר וחנה בן-ציון "משולחנה של ועדת האתיקה: סיכום פעילות ועדת האתיקה בקדנציה 2009–2006 על הוועדה ועבודתה" פסיכר-אקטואליה 61 (ינואר 2010); גבי שפיר "משולחנה של ועדת האתיקה: דו"ח לסיכום פעילותה של ועדת האתיקה של הסתדרות הפסיכולוגים בישראל בשנים 2005–2006" פסיכר-אקטואליה 62 (אוקטובר 2007).

בתהליכי עבודת הוועדה המוזכרים בתקנון מצוין שקוד האתיקה הוא המקור העיקרי להסתמכות הוועדה בעבודתה. התלונות אמורות להגיע לוועדה בכתב עם פרטים מזהים של המתלונן והנלווין. אין בסמכות הוועדה ליזום תלונות. אם המתלונן הוא מטופל, יש להעביר נוסף על התלונה גם ויתור על סודיות המאפשר להעביר את התלונה אל הפסיכולוג הנלווין לצורך קבלת תגובתו. פרוטוקול הוועדה שבו רשום הליך הדיון והנימוקים להחלטות נמצא במשמרת מזכירות הפ"י ואינו חשוף לציבור. החלטות הוועדה מתקבלות לפי הכרעת הרוב, ומועברות בדואר לנוגעים בדבר.

לוועדת האתיקה אין סמכויות חקירה, וכל שביכולתה לעשות כדי לעמוד על אמת כלשהי הוא לקרוא את התלונה והתגובה לה. לפרקים נוהגת הוועדה לזמן את המעורבים בתלונה כדי לבקש הבהרות. בנוסף, מתוקף תפקידה כגורם מיעץ ומחנך ולמען הרחבת השיח בין אנשי המקצוע, נוהגת הוועדה להזמין פסיכולוגים שנראה כי ייתכן שלקו בשיקול דעתם האתי ואינם מודעים להפרה האתית שביצעו או שאינם מבינים אותה.

אם מצאה הוועדה כי התלונה נגד הפסיכולוג מוצדקת, היא רשאית לנקוט אזהרה; נזיפה או נזיפה חמורה; הרחקה זמנית או הרחקה לצמיתות מהפ"י – עונש שלשם ביצעו נדרש אישור הוועד המרכזי. אם הובאה לוועדה תלונה שיש בה חשד סביר לעברה על כללי החוק והמשמעת תעביר הוועדה את התלונה לוועדת התלונות של משרד הבריאות או למשטרה. זאת, ללא קשר לסמכויותיה להמשיך לטפל בתלונה או ליעץ במסגרת תפקידה. זכות הערעור ניתנת לכל הנוגעים בדבר תוך חודשיים ממסירת ההודעה. בסמכות הוועד המרכזי של הפ"י למנות שלושה פסיכולוגים כחברי ועדת ערר שאחד מהם מומחה בנושא התלונה הנדונה. החלטת ועדת הערר סופית. הוועדה חופשית להכריע אם לפרסם את החלטותיה ובאיזו דרך.

אם בנוגע לוועדת המשמעת נאמר כאן שהיעדר שקיפות פוגע בהגנה על הציבור מפני פסיכולוגים שסרחו, הרי ספק אם יש מקום לשקיפות כפי שנדרשת בהליכי חוק. זאת, מאחר שוועדת האתיקה עוסקת באופן מתמיד לא רק בהגנה על הציבור מפני פסיכולוגים שסרחו, אלא גם בשקידה ושכלול דמות המקצוע פנימה.

באשר לשאלת המחקר, על נאותות החלת ההתיישנות, חשוב לאזכר סעיף בתקנון הפ"י הנוגע לתהליכי עבודת הוועדה שלפיו: "ועדת האתיקה מוסמכת לקבל כל החלטה הנדרשת בכל עניין הנוגע לניהול עבודתה"³⁰. נראה שהסעיף הזה מאפשר לוועדה גמישות וקלות תנועה יחסיים, כי בשינויים מסוימים בניהול עצמה היא משוחררת מפנייה לשינויים בתקנון או בחקיקה, שהיא דרך ארוכה, עמוסת תחתים שאורכת זמן רב. בדרך זו התקבלו בוועדה החלטות באשר לעבודתה השוטפת, כגון אפשרות הסירוב להתדיין או להתכתב עם עורכי דין כמייצגים של מתלוננים או נילוונים; אפשרות הסירוב לקרוא תמלילים או להאזין לקלטות שלדברי הפונים יש בהם סיוע ראייתי לטענותיהם; או הסירוב לדון בתלונה בוועדת האתיקה בד בבד עם הדיון בה בבית המשפט או בוועדת התלונות. הוועדה פעלה כך מתוך נאמנות ליעודה בתחום האתיקה ומודעות למגבלות כוחה בחקירת ראיות ולמשאביה המחייבים ייעול עבודתה. בפועל כך היא הרחיקה את תחום המשפט מתחומה האתי. לאור זאת מעניין ואף מוזר

30 ס' 44(יא) לתקנון הפ"י.

החלת ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה של הפסיכולוגים: האומנם מהלך ראוי?

מעט איך בחסות אותו סעיף בתקנון נכנסה החלת ההתיישנות המשפטית אשר בפועל החדירה וקירבה את תחום המשפט לתחום האתיקה.

3. קווים בין ועדות התלונות והמשמעת לבין ועדת האתיקה

חרף העובדה שוועדות התלונות והמשמעת מובחנות מוועדת האתיקה כאשר אלו אמונות לעסוק בדיני המשמעת של הפסיכולוגים, וזו בכללי האתיקה, הרי ההבחנה אינה כה הרמטית.³¹ כמוזכר ישנם דמיון וחפיפה בין הכללים עד שכמתואר התעוררה השאלה מדוע יש צורך בכללי אתיקה. דרך ההשוואה בין סמכויות החקירה והעיצומים העומדים בכוחן של הוועדות ניתן להשיב על שאלה זו. בהשוואה זו עולה תמונה מורכבת באשר למשקלן של הוועדות. לכאורה כוחן ומשמעותן של ועדת התלונות והמשמעת העובדות בתוקף חוק הפסיכולוגים, גובר על אלו של ועדת האתיקה העובדת בתוקף תקנון הפ"י. ואכן, בפועל הסנקציה של שלילת רישיון מקצועי שבסמכות ועדת המשמעת הסטוטוריות כבדה יותר מסנקציה של הרחקה מהפ"י שאינה שוללת את הזכות להמשיך לעבוד במקצוע. אך הבדלים אלו לא בהכרח מצביעים על חשיבותם הגוברת של כללי החוק ודיני המשמעת על פני האתיקה המקצועית. לשיטתם של פרופ' יצחק זמיר ופרופ' אסא כשר, דווקא עולם האתיקה הוא המייצג את העילית בתחומי ההתנהגות, ואילו עולם המשפט – את התחתית. כשר כותב במושגי הסף הנמוך המייצג את המשפט והרף הגבוה המייצג את האתיקה, כשבלבו של עולם האתיקה נמצא האידאל המעשי:³² אותה תפיסה סדורה של התנהגות במסגרת מקצועית שמטיל על עצמו איש המקצוע במודעות וברצון ומתוך הכרה במקצועיותו והתכוונות לשכללה. זמיר מתווה היררכיה זהה אך במושגים מעט שונים: תחום ההתנהגות הנמוך הוא השחור, ההתנהגות האסורה לפי כללי החוק; התחום הבינוני הוא האפור, ההתנהגות שאינה אסורה על פי כללי החוק אך אינה ראויה אתית; התחום הגבוה, הלבן, הוא ההתנהגות המותרת בחוק והראויה אתית.³³ טוהר המידות המגלם את האתיקה המעשית שאליו התייחס פרופ' נבנצאל ז"ל מטופח בגזרת התחום הלבן, ושם גם מתגלם האידאל המעשי.

נחיצותם של כללי האתיקה עולה גם בהקשר של סגנונם וניסוחם. למשל סוגיות של סודיות וחיסיון, ניהול רשומה מקצועית, מצג מקצועי ואחרות מופיעות בחוק הכללי, בדיני המשמעת ובכללי האתיקה כאחד. מסתמן שאלו סוגיות מהותיות בהסדרת היחסים שבין אנשי המקצוע לציבור, ולכן חיוני להביאן תחת כל מערכות הכללים וגופי האכיפה. שלושת סוגי ההוראות

31 ראו מקורות נוספים להבחנות בין הוועדות ולזיקות ביניהן: רבקה רייכר-עתיר ואחרים "משולחנה של ועדת האתיקה: ועדת האתיקה בהפ"י ועדות התלונות והמשמעת במשרד הבריאות" פסיכור-אקטואליה 62 (אפריל 2013); יהודית אכמון "סוגיות אתיות בפסיכולוגיה" סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי 503–515 (גבי שפיר, יהודית אכמון וגבריאל וייל עורכים, 2007).

32 אסא כשר "אתיקה מקצועית" סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי 15–29 (גבי שפיר, יהודית אכמון וגבריאל וייל עורכים, 2007).

33 ראו זמיר, לעיל ה"ש 10.

חיוניים כהוראות התנהגות, אך כללי האתיקה מוסיפים לכללי החוק ולדיני המשמעת בפרטנותם שהוזכרה והיגדם בשפת עשה, ולא בשפת איסור כללי. גם שיפוט הפרות כללי האתיקה בסמכות שאינה סטטוטורית הוא חיוני. זאת, מאחר שביורר המשוחרר משפיטה ומעיצומי החוק הוא זה המאפשר לדעתי בירורי עומק באשר לאיכות העבודה המקצועית, ובכך תורם לשקידה על ההשתכללות המקצועית. הזיקה שבין החוקים הפליליים החלים על הכול, ודיני המשמעת החלים על הפסיכולוגים מופיעה גם באמירה בחוק הפסיכולוגים. שם מובהרת החשיפה האפשרית של הפסיכולוג האזרח למערכת המשפט, וחשיפתו לדיני המשמעת של הפסיכולוגים כאיש מקצוע: "ענישה או זיכוי בפלילים אינם מונעים אישום פסיכולוג בעבירת משמעת בשל אותו מעשה או מחדל, וענישה או זיכוי בהליך לפי פרק זה אינם מונעים אישום בפלילים".³⁴ כלומר: גם כשמותרת תלונה נגד פסיכולוג בוועדת המשמעת, הרי אם גרם לעוולה פלילית כמו גנבה, תקיפה או אונס, או לעוולה אזרחית כמו פגיעה בפרטיות, הוצאת דיבה או רשלנות, הרי יהיה חשוף לתביעה מול בית המשפט הכללי – לא על שום ייחודו כפסיכולוג, אלא על שום היותו גם אזרח. וכך נכון גם בנוגע לוועדת האתיקה והזיקה שעולה בתקנון בין כללי האתיקה, כללי החוק ודיני המשמעת. שם נאמר שאם מצאה ועדת האתיקה חשד סביר לעברה על החוק, תעביר את התלונה לוועדת התלונות של משרד הבריאות או למשטרה. ועוד הוסיף התקנון שאין זה מונע או מגביל את סמכויות ועדת האתיקה, והיא רשאית להמשיך לטפל בתלונה או לתת ייעוץ במסגרת תפקידיה.³⁵

למען טוהר המידות הנדרש מפסיכולוגים, טוב שאכיפת שלוש מערכות הכללים מהודקת. אם בתלונה עולה חשש לעברות הן על כללי החוק, הן על דיני המשמעת והן על כללי האתיקה, הכרחי שלכולן תהיה התייחסות. יש לציין שלעתים מזומנות תלונות מופנות בזמנית לבית המשפט, לוועדת התלונות ולוועדת האתיקה מבלי שהוועדות ערות לכך, ולפיכך גם מטפלות בזמנית באותה תלונה. הדבר יוצר עומס מיותר על הוועדות העובדות בכפילות וקשור בשימוש היתר של הציבור ברשויות אכיפה. סביר כי הדבר נעשה בתום לב, כי הציבור לא בהכרח מבחין בין הכללים השונים ובין עברה פלילית, עוולה אזרחית ועוול אתי שבעטיים הוא מתלונן על הפסיכולוג. אך פנייה לכל הוועדות יכולה להיות גם אינטרסנטית. כך ייתכן שמתלונן יפנה את התלונה קודם לוועדת האתיקה כדי לגשש או להתייעץ אם יש מקום להמשיך בהליכים נוספים. ולעתים יפנה את התלונה לכל מנגנוני הפיקוח בזמנית בבחינת שלח לחמך. תופעה זו מחייבת לדעתי הבניית מנגנון של שיתוף פעולה בין מנגנוני הפיקוח השונים, כך שייעל את עבודתם מבלי לפגוע ביתרון של הפיקוח הבא מכמה מקורות – החוק, המשמעת והאתיקה.

מכיוון אחר נכרכים כללי האתיקה עם דיני המשמעת של הפסיכולוגים, כאשר כמתואר ניתנת רשות לשר הבריאות בהתייעצות עם המועצה להתקין את כללי האתיקה המקצועית של

34 'ס' 34 לחוק הפסיכולוגים.

35 'ס' 45(ה) לתקנון הפ"י.

החלת ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה של הפסיכולוגים: האומנם מהלך ראוי?

הפסיכולוגים כחלק מחוק הפסיכולוגים.³⁶ הצעה זו עלתה לאחרונה שוב כאשר מועצת הפסיכולוגים אשררה בהתכנסותה ב-27 בפברואר 2015, את התקנת קוד האתיקה של הפ"י כחלק מחוק הפסיכולוגים והוסיפה שוועדת האתיקה של הפ"י תשמש במה להתייחסות לבעיות אתיות של כלל הפסיכולוגים.³⁷ מאמירה זו של המועצה נהיר שכללי האתיקה חלים על כל הפסיכולוגים, גם אם אינם חברי הפ"י. אך משמעותה של הבמה אינו נהיר. המועצה נותרה עמומה בעמדתה בנוגע לשאלה היכן יידונו עברות אתיות של פסיכולוגים שאינם חברי הפ"י, ומשכך הכרעותיה של ועדת האתיקה של הפ"י אינן חלות עליהם. שמירת העמימות אינה מפתיעה. ייתכן שהיא קשורה לאפשרות שהתקנת הכללים כחלק מהחוק תחייב תמורות רדיקליות בחוק הפסיכולוגים ובתקנון האתיקה כמו גם לתמורות בהגדרות תפקידי הוועדות ובמבנה שלהן. מדובר בהתמודדות פנים-מקצועית שהכרעותיה יחייבו שינוי בחוק ואישור המחוקק. ייתכן שלמועצה שיקולים להימנע מהובלת שינויים שלהם נדרשת חקיקה. קרוב לוודאי שהטראומה שצבר המקצוע לאורך השנים במאבקים פנימיים מרים בעד שינוי סעיף 9ב בחוק הפסיכולוגים ונגדו תורם להימנעות לעסוק בשינוי החוק. לפי סעיף זה, בשנת 2010 התקבל שינוי אשר מתיר לכל פסיכולוג מומחה לעסוק בפסיכותרפיה בהתאם להתמחותו, ולא רק לפסיכולוגים קליניים כפי שקבע החוק בעבר. הפרדוקס הוא שכמו בעבר גם עתה, שינוי זה לא פתר את השאלה הנוגעת לעיסוק בפסיכותרפיה על ידי אלו שאינם פסיכולוגים.

לפסיכולוגים ברור כי דיני המשמעת שלהם חלים עליהם בהיותם פסיכולוגים, אך אותה בהירות לא קיימת בנוגע לכללי האתיקה. להערכת, אי-הבהירות הזו מקבילה לקושי בהבנת ארגון מקצוע הפסיכולוגיה בארץ. כך למשל רבים וטובים אינם מבחינים בהבדל בין מועצת הפסיכולוגים הפועלת בתוקף חוק הפסיכולוגים ולפיכך מעמדה סטוטורי, לבין הפ"י, שהוא הארגון המקצועי הוולונטרי. אלו יתקשו להסביר מה ההבדל בין המועצה על הוועדות המקצועיות הפועלות בה ומטפלות ברישוי ההתמחויות, לבין הפ"י על הגופים והחטיבות המקצועיות המטפלים בקידום וטיפול הפנים-מקצועי והנחלת כללי האתיקה. כך גם לעתים קרובות מדי בין אלו שאינם חברי הפ"י נשאלת השאלה "האומנם כללי האתיקה של הפ"י חלים גם עלי?" כמוזכר, כך לא שורר בקרב עורכי הדין שכללי האתיקה שלהם חלים עליהם מתוקף החוק ומהשתייכותם המחייבת ללשכת עורכי הדין וכפיפותם אליה.

4. סיכום: הכללים ומערכות הפיקוח

אין פסיכולוג, ויהיו התמחותו ומסגרת עבודתו אשר יהיו, הפטור מהיענות לכללי האתיקה ולדיני המשמעת של הפסיכולוגים. זאת, מטעמו של השכל הישר ודרישות המעטפת של הנורמות והכללים שלפיהם הפסיכולוגים כאנשי מקצוע פועלים מתוך דרישה מעצמם לטוהר מידות מרבי וחותרים להגשמת האידאל-המעשי. משכך, הפסיכולוגים חייבים לשקוד על הכרת

36 ס' 57(ב) לחוק הפסיכולוגים.

37 "עדכונים מועדת האתיקה של הסתדרות הפסיכולוגים בישראל" הסתדרות הפסיכולוגים בישראל
www.cdn-media.web-view.net/i/wjwc8c/_5_15_0.pdf 14.5.2015

(נבדק לאחרונה ב-13.12.2015).

החוקים הכלליים הנוגעים לעבודתם, על דיני המשמעת של מקצועם, ועל כללי האתיקה שלהם. שקידה זו אינה למען הידע של עצמו, אלא למען עבודה מקצועית מיטבית וראויה. התהליך של פעפוע הכללים והדינים וחדירותם זה לתחומו של זה בתפיסתה של הכותבת הוא טבעי ומבורך. חיוני כפי שתואר שלצד החוק הכללי יהיו דיני משמעת, וכללי אתיקה, וחשוב גם שהפיקוח על אלו וסמכות אכיפתם יהיו בידי רשויות הן סטטוטוריות והן אתיות. הבידול בין אלו חרף הדמיון ביניהן הוא המאפשר את הסינרגיה הטובה לשמירה על אמות מידה מקצועיות גבוהות והגנה על האזרחים מפני אנשי מקצוע שסורחים. אך אליה וקוץ בה. אותו דמיון הוא גם התורם לקהות בהבחנה בין עבודת הוועדות. סביר שמפאת קהות זו התברגה ההתיישנות המשפטית לעבודת ועדת האתיקה שאינה משפטית.

ג. אימוץ ההתיישנות המשפטית על ידי ועדת האתיקה של הפסיכולוגים

1. נימוקי החלת ההתיישנות

מוסד ההתיישנות מוסדר בחוק ההתיישנות. החוק אינו מגדיר במפורש מהי התיישנות, אלא מביא את "טענת ההתיישנות": "תביעה לקיום זכות כל שהיא נתונה להתיישנות, ואם הוגשה תובענה על תביעה שהתיישנה וטען הנתבע טענת התיישנות, לא יזדקק בית המשפט לתובענה, אך אין בהתיישנות בלבד כדי לבטל את הזכות גופה".³⁸ בפועל ההתיישנות המשפטית היא נימוק לאי-בירור משפטי. גם אם קיימת עילה לתביעה, הרי נוכח העובדה שחלף פרק זמן ארוך מדי ממועד התגבשות העילה ועד להגשתה מתייצבת מניעה להגשת תובענה, ולעריכת הדיון. חרף ההתיישנות החוק מציין במפורש שהזכות לבירור תוכני התובענה לא בטלה.

מניסוח טענת ההתיישנות ניתן להסיק על שני סוגי התיישנות – ההתיישנות המהותית שמשמעותה פקיעת הזכות עצמה לפנות לדיון משפטי, וההתיישנות הדיונית, שמשמעותה הצבת מחסום דיוני להגשת תובענה כאשר הזכות עצמה קיימת.

פרופ' חיים זנדברג מוסיף דקויות לסוגיית ההתיישנות ומבחין בין ההצדקות הפרטיות להתיישנות לבין ההצדקות הציבוריות.³⁹ אף שהדיון שם מתמקד בדיני מקרקעין, הרי הוא שופך אור גם על דיוננו. לדבריו, ההצדקות הפרטיות מהוות כלי דיוני ועוסקות במערכת היחסים בין הנתבע לתובע. מטרתן להישאר במסגרת הסכסוך ולהכריע בין הנצים כשהאחד טוען לזכות מקורית והאחר מערער עליה. ההצדקות הציבוריות להתיישנות חורגות ממסגרת הסכסוך הפרטני. הן יוצרות דין מהותי ואינן מהוות כלי להוכחת זכויות בלבד, אלא כלי ליצירת יש מאין, כלי לתביעת זכויות ורכישתן, וזאת כדי להגשים מטרות ציבוריות. למשל כך נכון בנוגע לשימוש בהתיישנות כדי ליצור ודאות בשוק המקרקעין. מעניין לראות שהמחבר מבכר

38 ס' 2 לחוק ההתיישנות, התשי"ח-1958.

39 חיים זנדברג "ההצדקות למוסד ההתיישנות במקרקעין – ביהודה ושומרון" סוגיות בדיני המקרקעין והמשפט הבינלאומי ביהודה ושומרון 209 (הראל ארנון וחגי ויניצקי עורכים, 2013).

החלת ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה של הפסיכולוגים: האומנם מהלך ראוי?

את השימוש ברישום מקרקעין ככלי להקצאת זכויות וליצירת ודאות וזאת על פני השימוש בהתיישנות. גם אם הרישום שעליו הוא ממליץ אמור להיערך בהתאם לזכויות שהיו קיימות בעבר, היינו בסיוע ההתיישנות, הרי זו אינה מוגבלת לרמת הפרט הנתון בסכסוך, אלא פתוחה לרמת האינטרס הציבורי הקשור בענייני מקרקעין.

ייתכנו טעמים טובים להצבת מחסום ההתיישנות בפני תובע להגיש תובענה, ורובם נמצאים בתחום ההצדקות הפרטיות להתיישנות. ביניהם: השיקול הראייתי הנוגע לשמירת ראיות לאורך זמן; השיקול האקטוארי הנוגע לסיכון להיתבע לזמן בלתי-מוגבל; השיקול הנוגע להתנהגות התובע אשר אם נמנע מהגשת תובענה במשך התקופה שנקבעה להתיישנות, משמע שמחל על זכותו.⁴⁰ גם השיקול הציבורי שלפיו המערכת המשפטית לא תשקיע מזמנה המוגבל בענייני הווה מצדיק את השימוש בהתיישנות.

הצידוקים הפרטיים והציבוריים שעליהם עומד פרופ' זנדברג וטעמי ההתיישנות עצמה, כולם לקוחים מזירת המשפט. ועולה שאלה כבדה מאוד: האומנם יש להם מקום בזירת האתיקה?

אף שמחמת ההתיישנות נחסם מימוש הזכות להגיש תובענה, הרי בלשון החוק "הזכות גופה" יכולה להיות שמורה. ומשכך, להבנתי, התביעה שעליה חלה ההתיישנות משפטית יכולה להיות מבוררת שלא בערכאות המשפט, אלא למשל בוועדות האתיקה המקצועיות.

למרות זאת, בשנים האחרונות רואים שוועדות אתיקה מאמצות את ההתיישנות המשפטית לעבודתן. כך בוועדת האתיקה של הפסיכולוגים וכך כמתואר קרה גם בפרופסיית עורכי הדין. אימוץ ההתיישנות המשפטית לעבודת ועדת האתיקה אינו מתוקנן או חקוק והשתרש כתורה שבעל פה שלפיה נוהגת הוועדה שלא לטפל בתלונות שחלה עליהן ההתיישנות.⁴¹ כשהוועדה מסירה מסדר יומה תלונות שחלה עליהן ההתיישנות, היא מביאה בחשבון את חוק ההתיישנות וההוראות הקיימות בו שמעגנות את הסדרי ההתיישנות וחישובי תקופת ההתיישנות לפי נושאים מיוחדים (מקרקעין ושלא מקרקעין, תרמית או הונאה) ולפי הזיקה בין התובע לנתבע המעורבים בדין (קטינות, יחסי אפוטרופסות, נישואין וכדומה).⁴²

תוכן התלונות שהוסרו בוועדה כי חלה עליהן ההתיישנות מגוון. חלק מתוכן התלונות נמצא בתחום העברות על החוק הכללי ודיני המשמעת של הפסיכולוגים (עברות מין ביחסי מרות של מטפל-מטופל וסחיטת נכסי דנידי או דלא-דנידי על ידי הפסיכולוגים ממטופליהם, או עברות בתחומי הפרת הסודיות). חלק אחר מהתלונות הוא בתחום האתיקה המקצועית ונוגע ליחס לא-ראוי של הפסיכולוגים כלפי מטופליהם (הפסקת טיפול שרירותית, ביטויים מילוליים פוגעניים או ניצול לרעה של חוזה הטיפול לטובת המטפל בקביעת מועדים, מחיר וכדומה).

40 פבל מורוז "דיני ההתיישנות וזכויות סוציאליות במשפט העבודה" Martindale (2012) www.martindale.co.il/Article.aspx?ArticleID=444 (נבדק לאחרונה ב-13.12.2015).

41 הפניות לביסוס מידע זה מתבססות על פרוטוקולים של הוועדה. בשל החיסיון על הפרוטוקולים, הועברו מהם קטעים רלוונטיים למשמרת במערכת הגיליון כחומר שלא לפרסום. ההעברה התבצעה באישור ועדת האתיקה ותוך טשטוש פרטים מזהים של מתלוננים ונילונים.

42 פרק שני ושלישי לחוק ההתיישנות.

לאחר שהוועדה החליטה שלא לדון בתלונות, היא מסתפקת במענה למתלוננים על החלטתה שלא לטפל בתלונה מחמת ההתיישנות. הסרת תלונות משולחן הדיונים של ועדת האתיקה עלולה לפגוע במתלוננים ובפסיכולוגים כאחד. לאלו האחרונים כלל לא נודע שעמדה נגדם תלונה, ואילו למתלוננים, ייתכן שפנייתם לוועדה הייתה המוצא האחרון עבורם לברר עול שלדבריהם נעשה להם על ידי פסיכולוג מעברם הרחוק.

ככל שנקפו השנים, בכהונתי בוועדת האתיקה של הפסיכולוגים תהיתי רבות אם המהלך של הסרת תלונות משולחן הוועדה כי חלה עליהן התיישנות משפטית הוא מהלך ראוי. האם אין כאן התעלמות מדברי החוק על הזכות לברר תובענות בערכאות לא-משפטיות ובכך לזכות לפחות בהכרה על הסבל שלכאורה נגרם? האם אין במעשה ההסרה הזה השאלה מוטעית של פרוצדורה משפטית, לעבודתה של ועדת האתיקה של הפסיכולוגים והאם בכך הוועדה עצמה אינה כורתת את אחד מהענפים שעליה היא יושבת והוא – הפיקוח על כללי האתיקה למען שמירת דמות המקצוע וטיפוח טוהר המידות של הפסיכולוגים.

2. הטוב והרע באימוץ ההתיישנות המשפטית

ההתיישנות כחלק מהמשפט הפרוצדורלי היא כאמור סוגיה החקוקה בחוק רב-שנים. הטעמים הטובים למנוע הגשת תביעה לביורר בפני בית המשפט, משום שחלף זמן רב מדי מיום שקמה עילה עמדו לנגד עיניה של הוועדה. וכך הוועדה מצאה לנכון להימנע מלברר בערכאה שלה, ערכאת האתיקה המקצועית, תלונות שחלות עליהן התיישנות משפטית.

אחד מהשיקולים המובילים להסרת תלונות שחלה עליהם התיישנות משפטית נעוץ בשיקולי ייעול והכרח לקבוע סדרי עדיפויות באילו תלונות לטפל. לוועדה משאבי כוח אדם וכספים דלים מאוד שאינם משתנים מיום ייסודה. מנגד, עם השנים גבר עומס העבודה בוועדה לאין שיעור, במספרן של הפניות ועל פי התרשמותי גם במורכבותן.⁴³

השיקול השני הוא הראייתי באשר לדרישה מהפסיכולוגים לשמור ראיות לאורך זמן, היינו לשמור רשומות פסיכולוגיות שבהן סיכמו את הליך ההתערבות המקצועית, ומשכך הן הבסיס הראייתי המרכזי לעבודתם. מאחר שמדובר במקצוע טיפולי, הרי שפסיכולוגים אמורים לשמור רשומות פסיכולוגיות בהתאם לנדרש בתקנות לשמירת רשומות רפואיות ולא מעבר לכך.⁴⁴ תלונות שהוסרו מחמת ההתיישנות היו לעתים על אירועים שחצו את קצובות הזמן של ההתיישנות. השיקול השלישי להשאלת ההתיישנות נוגע למניעת סיכון להיות חשוף לתלונה לאורך זמן ולסחטנות אם על ידי מטופלים ואם על ידי עמיתים עוינים.

בשיקול הרביעי מובאים בחשבון התנהגויות המתלונן בבחינת "איפה היית עד עתה?" שהרי אם המתלונן נמנע מהגשת תלונה במשך התקופה שנקבעה להתיישנות, הרי שנהג כאילו מחל על זכותו להתלונן. השיקול החמישי נעוץ בעניין שיש לציבור בכלל ולקהילת

43 למשל בשנים 2007–2012 עלה מספר הפניות ב-85%. ראו בן שלמה ורייכר-עתיר, לעיל ה"ש 28.

44 תקנות בריאות העם (שמירת רשומות), התשל"ז-1976, ק"ת 3610.

החלת ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה של הפסיכולוגים: האומנם מהלך ראוי?

הפסיכולוגים בפרט שלפיו הוועדה תשקיע מזמנה בענייני השעה, שחלקם אף בווערים, המבקשים מענה דחוף.

למול השיקולים הטובים הללו התומכים בהחלת ההתיישנות ניצבות ארבע טענות המצביעות על האפשרות כי החלת ההתיישנות לעבודת ועדת האתיקה, טעות ביסודה. האחת, מתייחסת לנטילת סמכות יתר שכלל לא בידה של הוועדה, אלא של המחוקק; השנייה לפגיעה בציבור הלקוחות שנשללת ממנו זכות המנוסחת בחוק עצמו לפנות לערכאה אחרת שאינה משפטית; השלישית נוגעת לחשש כי עם החלת ההתיישנות הציבור נותר לא מוגן מפי פסיכולוגים שסרחו בעברם וממשיכים לעבוד, ולפסיכולוג מצדו לא מזדמן להגן על עצמו. הטענה הרביעית מתייחסת לסתירת תפקידי הוועדה שמובנית כאשר מחילים את ההתיישנות. נטילת סמכות היתר הנוגעת לאימוץ ההתיישנות המשפטית לעבודת ועדת האתיקה מבוססת על העובדה שהוועדה אינה אינסטנציה סטוטורית ולמרות זאת החילה על עצמה נהלים המקובלים בהליך המשפטי. המעניין הוא שהוועדה לא החילה על עצמה הליכים משפטיים אחרים כמו למשל את דיני הראיות וטוב שכך. אין לוועדה סמכות ומיומנות מעשית לאמץ דינים אלו. הוועדה אינה מצוידת בידע ובכלים לבחינת קבילותן של ראיות המוצגות לה למעט הבאת גרסת המתלונן למול גרסת הנילון. לחקר ראיות מוגבל שכזה שבו מעמידים גרסה מול גרסה יש טעם הנמצא ביסודו של שיח האתיקה, שעליו אעמוד בהמשך, אך טבעי שאינו יכול להיות קביל משפטית. עוד יש להוסיף, בהקשר של דיני הראיות כי בחוק הפסיכולוגים כתוב שחור על גבי לבן שוועדת המשמעת אינה כפופה לדיני הראיות.⁴⁵ משכך הרי קל וחומר שוועדת האתיקה אינה כפופה להם, ואך טבעי שתקנון הפ"י כלל לא הזכיר את דיני הראיות ברשימת סעיפיו הנוגעים לעבודת ועדת האתיקה. אם הייתה עולה דרישה שוועדת המשמעת תהיה כפופה לדיני הראיות, הרי היה נדרש שינוי בחוק או בתקנות שר המשפטים. כל זה יפה גם להחלת דיני ההתיישנות שכמו דיני הראיות אינם בסמכות הוועדה. אם סמכותה של ועדת האתיקה לדון בכללי אתיקה שתוקפם אינו בחוק, אלא בארגון המקצועי הוולונטרי, הרי שהיא משוללת סמכות לאמץ הליכי משפט שכמתואר שמורים למחוקק. קרוב לוודאי שאם המחוקק היה מכפיף את ועדת המשמעת הסטוטורית לדיני ראיות או לחוק ההתיישנות, גם הארגון הוולונטרי היה שוקל אם להסדיר זאת בתקנון. משלא נעשה הדבר, הרי הוועדה פעלה שלא בסמכותה, בנטלה לעצמה בשגגה סמכות השמורה למחוקק בלבד.

הטענה השנייה המצביעה על טעות באימוץ ההתיישנות לוועדת האתיקה עוסקת בפגיעה בציבור שנשללת ממנו זכות המנוסחת כאמור בחוק עצמו לברר את העילה לתביעתו בערכאה אחרת שאינה משפטית. בשעה שוועדת האתיקה מסירה תלונות משולחנה מחמת ההתיישנות היא פוגעת במישרין בזכות הגישה של האזרחים לערכאות, זכות ש"הוכרה בשיטתנו כזכות יסוד בעלת אופי חוקתי, אף שאינה כתובה עלי חוק יסוד".⁴⁶ נכון שהאמירה הזו לקוחה מעולם המשפט, אך היא יפה לוועדת האתיקה בשל מהותה של הוועדה המקיימת שיח שמחוקק

45 ס' 42 לחוק הפסיכולוגים.

46 ע"א 10192/07 פסגת אשדוד הנדסה אזרחית ותשתיות בע"מ נ' חן גל השקעות ומסחר בע"מ, פס' 15 לפסק דינה של השופטת פרוקצ'יה (פורסם בנבו, 24.5.2010).

לטריטוריית המשפט. עניינו של שיח זה אינו גינוי וענישה בלבד, אלא הזדמנות ללמידה והטמעה של האתיקה המקצועית כשהעניינים נשואות הן לקהילה המקצועית והן למודעותו של הציבור לצביונה המקצועי-אתי של אותה קהילה.

הטענה השלישית מצביעה על כך שהחלת ההתיישנות המשפטית היא מהלך מוטעה, כי אינה טומנת בחובה רק חסימה של מימוש זכות, אלא גם סכנה שייווצר עוול לציבור הלקוחות כאשר פסיכולוגים שיש חשש שסרחו ממשיכים עדיין לטפל ולנהוג בדרכים לא-אתיות. לעתים הפסיכולוגים עושים זאת בתום לב או גרוע מכך מתוך בורות, אך הם אלו שמועדים להמשיך לעבור על החוק ולהפר את כללי אתיקה, והשימוש בהתיישנות עלול לפגוע במניעת אותן עברות והפרות ולהנציחן. כך ההתיישנות לא פותחת הזדמנות לפסיכולוגים לשנות את דרכם שנמצאה כרעה. בנוסף, השימוש בהתיישנות עלול לגרום גם לפסיכולוגים עוול כשנשללת מהם ההזדמנות להזים מידע, חרושת שמועות או חשדות על אודותיהם שעד שלא יבוררו הם בבחינת דברי רכיל.

הטענה הרביעית שלפיה החלת ההתיישנות אינה מתיישבת עם תפקידי הוועדה ומטרותיה היא מהותית ונראה שמבססת היטב את התפיסה כי החלה זו טעות ביסודה. תפקידי הוועדה ומטרותיה עולים כאמור מתוך כללי התקנון וכלל האתיקה כאחד. הוועדה מהווה, נוסף על ועדת התלונות והמשמעת גוף הטורח על טיפוח דמות המקצוע ושמירת טוהר המידות של הפסיכולוגים. היא אמונה על הנחלת כללי האתיקה, ניסוח קוד האתיקה, עדכוננו והטמעתו. היא גם אמונה על בירור התנהלותם של אנשי המקצוע בתחום האתי ועל מתן ייעוץ לפונים. כמו כן היא יוזמת פעילויות ללימוד האתיקה ולקידומה. פעילותיה נעשות למען ביסוס אמון הציבור בפסיכולוגיה, וזאת מתוך הבנה שבלעדיו לא תתאפשר התערבות פסיכולוגית. כדי למלא תפקידים אלו על הוועדה לשקוד על למידה ולקיים שיח מתמיד ופתוח הפונה החוצה אל הציבור ופנימה לתוך הקהילה המקצועית.

אלא שעם החלת ההתיישנות עלולים להיפגע תהליכי הלמידה וההטמעה של האתיקה המקצועית כי מוחמצים האירועים לגביהם התגבשו פרספקטיבה ותכונה שנוצרו דווקא הודות לחלוף הזמן. בנוסף, השימוש בהליך ההתיישנות המושאל מתחום המשפט הוא כשלעצמו מעשה של סגירת שיח. אכן לעתים קיימת הצדקה להסרת תלונה וסגירת שיח. כמו למשל כאשר לפניות בעילום שם, ופניות שמגיעות כהודעה טלפונית או דרכים אחרות שלא ממוסמכות. על בסיס פניות שכאלו לא ניתן לקיים בוועדה שיח רציני וראוי. מדובר באותו שיח ייחודי לעבודת ועדת האתיקה של הפסיכולוגים שהתגבש אצלי לאורך שנות העבודה המובחן מסוגי שיח אחרים המשתרבים אליו, כמו שיח החוק ושיח הטיפול.

3. סיכום: זרותה של ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה

העיון במהותה של ההתיישנות מוביל כאן לתפיסה שלפיה ההתיישנות המתחוללת בזירת המשפט זרה לזירת האתיקה. ההתיישנות על סוגיה – המהותית והדיונית, וצידוקיה – הפרטיים והציבוריים אינה אמורה להיות בת-בית בוועדת האתיקה. האינטרס של הכול, אנשי המקצוע וציבור הלקוחות, הוא לאפשר דיון פתוח בסוגיות מקצועיות שונות ללא אימת דין. עבור הפסיכולוגים דיונים כאלו מאפשרים לבדוק מעידות ושגיאות מקצועיות באופן גלוי ופתוח כדי לשכלל ולטייב את עבודתם המקצועית. עבור ציבור הלקוחות דיונים אלו מאפשרים לפנות

החלת ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה של הפסיכולוגים: האומנם מהלך ראוי?

לוועדה בשאלות מתוך רצון כן לברר אורחות התנהלות מקצועיים ראויים שבשלהם שוקלים להגיע לטיפול. אלו בפועל הדיונים שמגלמים את מהותה של האתיקה המקצועית והשימוש בהתיישנות מדלדל את גיוונם ועומקם.

השיקולים התומכים בהחלת ההתיישנות חלשים למול הטענות המצביעות על הטעות בהחלטה. זאת מהטעם שרוב השיקולים, כמו הראיית, או הסיכון מפני חשיפה לתלונה לאורך זמן, או השאלה מול המתלונן היכן היית עד עתה, באים לסגור עניינים הכרוכים בסכסוך משפטי בין נצים. ניהולו של סכסוך משפטי אינו בתחומה ובסמכותה של ועדת האתיקה. כך נכון באשר לשיקול המתייחס לחוסר עניין הציבור בשאלות עבר על פניו אלו שבהווה. בזירת האתיקה דווקא חיוני שיהיה מקום גם לנושאים שהובאו מהעבר. כאמור טמונה בהם בינה בעלת פרספקטיבה שלה תרומה חשובה ללמידה והשתכללות מקצועית. השיקול הנוגע ליעול עבודת הוועדה אכן רציני. בפרק המביא היקשים יישומיים תוצע דרך להסירו כנימוק התומך בהחלת ההתיישנות בעבודת הוועדה.

בטענות נגד החלת ההתיישנות עולות סוגיות חוקיות ועקרוניות רציניות שהולכות מעבר למחלוקת פרטנית בין שני ניצים. הן מתייחסות לנטילת סמכות על ידי הוועדה שלא לה, לפגיעה בהגנה על זכות חוקית לביוררים בערכאות שאינן משפטיות, ולהנצחת עברות אתיות ואף חוקיות הנעשות לכאורה על ידי פסיכולוגים. טענה רביעית שהובאה כדי להראות את השגגה בהחלת ההתיישנות נטועה במהות ועדת האתיקה ותפקידיה. הבחנות בין שלושה סוגי שיח: שיח החוק ודיני המשמעת, שיח האתיקה ושיח הטיפול יחדרו את הקביעה שלפיה ההתיישנות מוטעת וזרה לעבודת ועדת האתיקה.

ד. שלושה סוגי שיח: שיח החוק והמשמעת, שיח האתיקה ושיח הטיפול

1. החלת ההתיישנות בוועדת האתיקה ושלושת סוגי השיח

השיח הוא התגלמות הקשר החברתי שנוצר בשפה. הוא הממד הבין-סובייקטיבי שבו בני-האדם שהם בעלי השפה מדברים ומשיחים. באמצעות השיח בני האדם מתמללים את עצמם וחייהם, וכך מתאפשר להם להישמע, להיות נוכחים ולזכות בהכרה באשר מי שהם. השיח המשפטי מאפשר לאדם לספר את האמת הראייתית החשובה לו במצב עניינים נתון ולהעמידה לחקירה. לעומת זאת, שיח הטיפול האנליטי הפסיכולוגי מאפשר לאדם לתמלל את הנרטיב שלו, את הפנים השונים והמגוונים של נפשו, וכך ניתנת לו "רשות הדבור" כדי לברור ולבחון לעצמו גם את "רשות השינוי" שיבחר לעצמו.⁴⁷

47 ראיין עם מרקו מאואס, פסיכואנליטיקאי לאקאניאני (5.5.2013) <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:QIYOktYjl64J:cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/56D4BD7B-A345-411A-9B74-350AA3013481/168450/resource92.doc+&cd=1&hl=iw&ct=clnk&gl=il> (נבדק לאחרונה ב-13.12.2015). הריאיון נערך במרכז למחקר ולמידע של משרד החינוך במחוז תל אביב ועוסק בפסיכואנליטיקאי הצרפתי ז'אק לאקאן (Jacques Lacan).

מתוך הגדרות שיח אלו אציע הבחנה בין שלושת סוגי השיח המופיעים בעבודת ועדת האתיקה: שיח המשפט, שיח האתיקה ושיח הטיפול. ההבחנה תיערך על פי תכליותיהם, אופיים והיערכותם וגם באמצעותם אבחן את הטעות האפשרית בהחלת ההתיישנות. לשיח המשפט תכלית הטמונה בקיומן של התדיינות הקשורות בחוק הכללי ודיני המשמעת הייחודיים לפסיכולוגיה. בשיח זה התובע מחפש הכרה בעוון או בעוולה שנעשו לו ומבקש לברר את תביעתו נגד הנתבע; לשיח האתיקה תכלית המאפשרת את קיומן של התדיינות בוועדת האתיקה הקשורות בדמותו האתית של המקצוע ואנשיו. לשם כך בשיח זה בוחנים בין השאר פניות של מתלוננים נגד פסיכולוגים, שבהן מבקש המתלונן בירור והכרה בעוול שנגרם לו בשל התנהלות הפסיכולוג הנילון; לשיח הטיפול הרוחש בקליניקה תכלית סגולית שמתוכה מבקש האדם הכרה במי שהוא כדי להיות את שהוא מבקש להיות. שיח הטיפול הוא זה המאפשר לפונים אליו להיפגש עם עצמם כדי לבחון את רשות השינוי המוזכרת שהם מחפשים לעצמם.

ההבדל בין תכליות השיח מוביל גם להבדלים באופיים ובהיערכותם. שיח המשפט עוסק בשאלה מה מותר. באופיו מכוון לחשיפת האמת האובייקטיבית והעובדתית כדי להגיע להכרעות בדבר זכויותיהם וחובותיהם של התובעים והנתבעים. זהו שיח פלוגתאי וסגור המסתמך על ראיות, ויש לו דרמה ייחודית המתרחשת בלשכות משפטנים ובתי המשפט או בוועדות בעלות סמכות משפטית. בשיח זה למול התובעים תמיד לוקחים חלק גם בעלי מקצוע מתחום החוק.

שיח האתיקה עוסק בשאלה מה ראוי. באמצעותו אמורות בין השאר להתקבל הכרעות אם הייתה הפרה אתית. זהו שיח בעל גוון שיפוטי כי גם בו יש כוונה והשתדלות לחשוף את האמת האובייקטיבית. אך זהו שיח נטול מנגנוני חקירה משפטיים וכלים של דיני ראיות. הוא מתנהל באמצעות מנגנונים רכים ופתוחים יותר שבהם אין צורך ביותר מאשר העמדת הגרסה של המתלונן למול זו של הנילון. השיח מתקיים בכותלי הפ"י, מחוץ לזירה המשפטית, ומשתתפו למול המתלוננים הם פסיכולוגים בלבד. יהיו אלו הפסיכולוגים הנילונים שנגדם הוגשה התלונה והפסיכולוגים חברי הוועדה. הפונים לוועדה עושים זאת ישירות ללא תנאי מקדים של פנייה למשטרה, כפי שנדרש בחלק מהפניות שבהן עוסק שיח המשפט.

שיח הטיפול במהותו מתרחק לעתים מהמותר והראוי כדי לאפשר חקר ואנליזה על אודות העולם האינדיבידואלי הנפשי של האדם. זהו שיח העוסק באמתות סובייקטיביות, ולפיכך באופיו הוא שיח פתוח הבא ליישב ריבוי פנים תוך-נפשיים שמתוכם יברור לעצמו המטופל את הראוי לו. הדרמה של השיח נערכת בקליניקה הפסיכולוגית, נציגיו המקצועיים הם הפסיכולוגים, ולקוחותיו הם המטופלים.

ברוב התלונות והפניות לוועדת האתיקה מתערבלים שלושת סוגי השיח ונמהלים זה בזה. הדבר טבעי כי התלונות מגיעות מעולם הטיפול והשלכותיו, וממקום של תחושת המתלונן כי נעשה לו עוול. המתלוננים, בדרך כלל, אינם מבחינים בהבדלים שבין כללי האתיקה לבין כללי החוק הכללי ודיני המשמעת של הפסיכולוגים. בהתאם, הם אף אינם מבחינים בין עברה על החוק ועוון פלילי או אזרחי שנעשה בהם לבין הפרת כללי אתיקה ועוול אתי כלפיהם. לעתים כפי שהוזכר אף לא ניתן להבחין בשל החפיפה בין כללי החוק והאתיקה.

החלת ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה של הפסיכולוגים: האומנם מהלך ראוי?

הוועדה עושה את המרב כדי לשמור את גזרת פעילותה בתוך שיח האתיקה. נראה שכדי לקיים שיח זה היה נכון שלא לאמץ את דיני הראיות ולהישאר עם אמצעי החקר המוגבל להוכחת ראיות שנקרא גרסה מול גרסה. זאת מהטעם הנמצא ביסודו של שיח האתיקה, בו לא צריכה להיות רק יומרה לגילוי האמת הצרופה באמצעות ראיות קבילות אלא כוונה כנה להמשיך לקיים הידברות שכשלה בזירת הטיפול. מבלי להפחית מאחריותו העמוקה של הפסיכולוג לקיים התערבות מקצועית בעלת אמות מידה אתיות מרביות הרי שהתלונות לרוב צומחות ממקום בו המטופל והפסיכולוג הגיעו למבוי סתום בהידברות ובקיום השיח הטיפולי שביניהם. שיח זה היה אמור להיות גלוי ופתוח, אך משכשל הוא מוצא לעתים את דרכו אל ועדת האתיקה או אל בית המשפט.

הוועדה לא שמה לה כמטרה ראשונית להשיב את הטיפול על כנו. מטרתה לברר אם היו ליקויים אתיים ולשמור על השיח הפתוח בין הלקוחות ובין אנשי המקצוע. אם כשל השיח במסגרת הטיפול, הרי לא מן הנמנע שמוטב, חרף ההתיישנות, לקיים שיח פתוח כזה עם הוועדה בבחינת טוב מאוחר מאשר לעולם לא.

בתביעה שחלה עליה ההתיישנות משפטית לא ניתן לדון במסגרת החוק, אך כפי שעולה מהחוק, לא מן הנמנע שניתן לדון בה כתלונה בוועדת האתיקה. אז ניהול הבירור בתביעה ינוע מבית המשפט ומהשיח הרוחש בו, ויגיע כתלונה לוועדת האתיקה ולשיח שלה.

תנועה אחרת מתרחשת במעבר משיח הטיפול לשיח האתיקה או המשפט. חוויית כשל-שיח בזירת הטיפול עלולה להתגלם כתביעה בערכאות המשפטיות או כתלונה בוועדת האתיקה. בשני המעברים הללו, כשיח המשפט ושיח הטיפול נודדים אל ועדת האתיקה, חשוב שהבירור יערוך באמצעות השיח הייחודי לה. גם אם נדרשת בדיקה אם הייתה הפרה אתית וגם אם לא, הרי מעייניה הם לבחינת הראוי. אז אמות המידה האתיות המנוסחות בקוד האתיקה משמשות כהכוונה. כך הוועדה מסייעת לשמור על האידאל המעשי ועל טוהר המידות של אנשי המקצוע, וכך היא ממשיכה ללמוד ולהטמיע את האתיקה המקצועית. כשהתכוונות כזו מכוונת את עבודת הוועדה, הרי היא שומרת את צביונה וגזרת פעילותה גם אם שלושת סוגי השיח משפיעים זה על זה. לא כך קרה בהחלת ההתיישנות.

2. הפעפוע בין שלושת סוגי השיח

פעפוע והשפעה של שלושת סוגי השיח מתרחשים כשבזירה אחת המולידה למשל את שיח המשפט משתמשים בשיח הטיפולי, או כשבזירת הטיפול מעבירים את ההתרחשויות משיח הטיפול לשיח המשפט או לוועדת האתיקה.

להבנתו כך קרה בהחלת ההתיישנות המשפטית בוועדת האתיקה. הוועדה שאמונה על שיח האתיקה החדירה לעבודתה מרכיב משיח המשפט, וכמתואר עשתה כך בשגגה ובניגוד לתפקידה הנוגע לקיומו של שיח פתוח שבאמצעותו שוקדים על טיפוח הדמות האתית של המקצוע ועל טוהר המידות של אנשי המקצוע. מעניין שחדירה אחרת של זירת המשפט לעבודת ועדת האתיקה מסתמנת במגמה המתגברת שלפיה יותר עורכי דין פונים לוועדה

במסמכים עתירי עגה משפטית, בין שליעוץ ובין שכדי לייצג לקוחות מתלוננים או פסיכולוגים נילונים.⁴⁸ רוב ההתייעצויות של עורכי הדין הן מהלך מקדים לייצוג בבית המשפט, שבשלו הם מבקשים את עמדת הוועדה. הוועדה, שלא החילה על עצמה את דיני הראיות, הודפת את אותם ניסיונות של עורכי הדין. כל זאת למען שמירת צביונה, זהותה וגזרת שיח האתיקה שעליו היא אמונה.

חדירה אחרת בכיוון ההפוך מתרחשת כשבעת קיומו של שיח הטיפול פונים גם לשיח המשפט והאתיקה. באופן מובהק ראינו זאת בתלונות המוגשות על ידי מטופלים נגד פסיכולוגים שאצלם טופלו בעבר הרחוק ועושים זאת בעת טיפול פסיכולוגי עכשווי.⁴⁹ אותם מטופלים מגישים תלונה לוועדת האתיקה כחלק ממהלכו של טיפול עכשווי שלהם, ואף נהנים מעידוד ומתמיכה של הפסיכולוגים המטפלים בהם עתה. למותר לציין שוועדת האתיקה מטפלת בתלונות שמגיעות על ידי מטופלים בלבד או על ידי מטופלים המקבלים עידוד וליווי מהפסיכולוגים שלהם באותה דרך. אלא שהמקרים שבהם פסיכולוגים היו מעורבים בתלונות מטופליהם עוררה שאלה בדבר עמדתם המקצועית המניעה אותם לעבור לשיח הרוחש בוועדת האתיקה במהלכה של ההתערבות המקצועית, שבה רוחש שיח הטיפול. האומנם בכך הם שומרים על ייעודו של שיח הטיפול, המאפשר לאדם להתוודע לעולמו האינדיבידואלי והסובייקטיבי שלו כדי לבחור את הנכון לו?

כדי לבחון שאלה זו ולהעמיק את ההבנה על אודות הזיקה בין שלושת סוגי השיח ובעיקר בין השיח הטיפולי לשיח האתיקה, נפגשתי והתכתבתי עם פסיכולוגים מהטיפול העכשווי שעודדו את המטופלים להתלונן על הפסיכולוג מהעבר. תרומתם להאיר על הסתננות סוגי השיח זה אל זה ועל התנודות בין סוגי השיח לא תסולא בפז. דרכם נפתח לי צוהר, לא רק להבין, אלא גם לראות שקיומה של ההתיישנות כהליך משפטי אינו מבטל התיישנות הרוחשת כהלך נפשי. הם דיברו בעיקר על הדינמיקה הרוחשת בטיפול הפסיכולוגי, המצדיקה הרחבה במאמר נפרד. כאן די לציין שגם המטופלים וגם הפסיכולוגים ידעו שהם עוסקים בחוויות שהתבססו על אירועים מהעבר הרחוק, ואף חלקם ידעו לומר שחלה עליהם התיישנות משפטית. אך לא כך בנפשם של המטופלים ושל האדם בכלל. בנפש אין התיישנות, וחוויה שמקורה בעבר הרחוק יכולה להפעיל את האדם כאילו התרחשה זה עתה. נראה שזה מה שעומד מאחורי הדינמיקה שבה מטופל אינו פונה בעצמו אל ועדת האתיקה, אלא מפעיל את הפסיכולוג העכשווי שלו, ותובע ממנו בגלוי או בסמוי אקט לנוכח עוול שנעשה לו על ידי מטפלים מעברו. בניסיון להיחלץ מהדרשנות והתובענות הקשה של המטופל היכולה לעורר אצל הפסיכולוג חוסר אונים, חדל הפסיכולוג לעסוק בהבנת צורכי המטופל ובעיבודם, ופונה לסיפוקם למשל על ידי היענות לדרישתו להצטרף אל תלונתו. פסיכולוגים עכשוויים מדברים על פנייה לוועדה כפנייה אל מקור של שחרור מסבל, מתקיעות ומתסכולים שנגרמו בקשר עם פסיכולוגים מהעבר, וכמקור לריפוי, לצמיחה ולמימוש פוטנציאליים. הביטויים האלו מיובאים

48 רייכר-עתיר ובן-ציון, לעיל ה"ש 28; בן שלמה ורייכר-עתיר, לעיל ה"ש 28.

49 ההפניות לביסוס מידע זה מתבססות על פרוטוקולים של הוועדה, וחומרי תלונות שהועברו אליה. בשל החיסיון על חומרים אלו הם הועברו למערכת הגיליון למשמרת כחומר שלא לפרסום.

החלת ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה של הפסיכולוגים: האומנם מהלך ראוי?

משיח הטיפול לשיח האתיקה. בתשובתה למטופלים תשתמש הוועדה בדרך כלל גם בשיח הטיפול ובביטויי אמפטיה למועקה ולכאב הנפשי, וגם בשיח המשפט המתייחס להסרת הפנייה מחמת ההתיישנות. לפסיכולוגים תשיב בעיקר מתוך שיח האתיקה, ותציע לנסות להשיב את השיח לחדר הטיפולים, לפנות לייעוץ ולהדרכה אצל עמיתים או לשקול העברת המטופל לפסיכולוג אחר.

3. היבטים תרבותיים בהסתננות סוגי השיח זה אל זה

חדירת שיח מזירה לזירה היא חלק בלתי־נפרד מהטבע האנושי המדבר ומשתמש בסוגי שיח ועגות שונים, עד שלעתים ניתן להתרשם שלא רק שזירה יוצרת שיח, אלא גם שיח יוצר זירה. בחברה המבקשת מעצמה להיות ליברלית, ובתרבותה ובדיניה כבוד האדם וחירותו הוא חוק־יסוד, הרי לא מפתיע שתהיה חדירה של שיח הטיפול, כי במהותו הוא השיח המתכוון אל האדם כסובייקט אינדיבידואלי הראוי לאותו כבוד וחירות.

כך לעניות דעתי קרה כששיח הטיפול הופיע בזירה המשפטית בתחום עריכת הדין החברתית. בתחום זה מדברים על תורת המשפט הטיפולית, ה"עוסקת בתפקידו של החוק כסוכן טיפולי, ומתמקדת בהשפעת החוק על חיי הרגש והרווחה הפסיכולוגית של הפרט ובצד הפסיכולוגי, ההומני והרגשי של החוק ושל ההליך המשפטי".⁵⁰ השיח השגור בזירה הטיפולית מופיע בקרב עורכי הדין החברתיים גם באופן שבו הם מתארים את התערבויותיהם המקצועיות והתהליכיים העוברים עליהם הזיהם לאלו שעוברים פסיכולוגים, כמו תהליכי פרדה מלקוח⁵¹ או הדגשת התהליכים הרגשיים ועיבודם כחלק בלתי־נפרד מההכשרה ומאיכותה של העבודה המקצועית.⁵² שיח הטיפול כל כך נטמע בתחום המשפט החברתי עד כי המושג "קליניקה משפטית" על תחומיה השונים והמגוונים שגור לא רק כמטבע לשון, אלא כפרקטיקה חיה ותוססת במסגרות האקדמיות למשפטים.⁵³

הסתננות שיח מזירה לזירה יכולה להיות מבורכת, אך לא בהכרח. שיח המשפט מוצא לו מהלכים בזירות רבות בחיינו, ועודד ערן⁵⁴ אף מדבר על "התמכרות" לשיח המשפט. הוא מציע

50 רוני רוטלר "על תבונה ורגישות: קשיים ויתרונות ביישום תכנים טיפוליים בקליניקה" המשפט יז 209, 211 (2012).

51 יובל לבנת "פרדה מלקוח: המקרה של סיום מאולץ של יחסי הייצוג בתחום עריכת הדין החברתית" המשפט כ 171 (2014).

52 Ann Juergens, *Practicing What We Teach: The Importance of Emotions and Community Connection in Law Work and Law Teaching*, 11 CLIN. L. REV. 901 (2005).

53 קיומן של קליניקות משפטיות במסגרות האקדמיות טמון בעיקר במטרותיהן הנוספות לאלו הקשורות בתרומה לקהילה. מדובר במטרות פדגוגיות בחינוך המשפטי, ובמטרות מחקריות הנוגעות לחקר המשפט עצמו. מתוך מטרות אלו עולה גיוונן הרב של הקליניקות המשפטיות באקדמיות השונות. ראו מאמרו של יובל אלבשן "ריח הגלימה כריח השדה" – על יעדי החינוך המשפטי הקליני" משפטים לד 455, ה"ש 78, 80 (2005).

54 עודד ערן "יותר מידי שופטים בירושלים" אלכסון 19.01.2015 www.alaxon.co.il/article/%D7%A8-%D7%9E%D7%93%D7%99-%D7%A9%D7%95%D7%99%D7%98%D7%99%D7%9D-%D7%91%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%A9%D7%9C%D7%99%D7%9D (נבדק לאחרונה ב-13.12.2015).

הסבר שלתפיסתי ישים גם למתרחש בוועדת האתיקה. מדבריו עולה שההישענות המוגזמת על השיח המשפטי מתרחשת כפיצוי על היעדרם של נורמות וכללי התנהגות מובנים ומוסכמים. הוא מפליג ומוסיף שאז המשפט אינו מהווה רק חלק מתרבות, כפי שהיה אמור להיות, אלא הוא התחליף לתרבות.

תרבות ועדת האתיקה של הפסיכולוגים מושתתת על נביעתה מזירת המקצוע הטיפולי. כשוועדת האתיקה נדרשת לבחון התרחשות בזירה הטיפולית וקלקול שאירע בשיח הטיפול, היא עושה זאת באמצעות שיח האתיקה. שהרי על פי הסקרים לאורך השנים, רובן המכריע של התלונות לוועדת האתיקה עוסקות בהפרת כללי האתיקה ואינן מגיעות לכדי עברות על החוק. הוועדה מתוקף תפקידה עוסקת בטווח ההתנהגויות שאינן נחשבות לעברה על החוק אך כן נחשבות להפרה של כללי האתיקה. זהו התחום האפור שעליו מדבר פרופ' זמיר, וזהו אותו תחום הנמצא בין סף המשפט לרף האתיקה – הבחנה שמביא פרופ' כשר.⁵⁵

שיח החוק עוסק במתרחש על הסף ומתחתיו ובא לקבוע אם הייתה עברה ואם כן אז למצות את הדין. לעומתו, שיח האתיקה עוסק במתרחש ברווח שבין הסף לרף ובוחר אם איש המקצוע פעל ככל האפשר בקרבה לרף או עדיף מעל הרף. אם לא עשה כך, הוועדה תעמידו על הכשל, והעיצומים שיוטלו עליו הם מינוריים יחסית לאלו שהיו מוטלים עליו אילו היה מדובר בעברה על החוק. היעדר התוקף הסטטוטורי של הוועדה, המתבטא גם באופן החקירה ובאמצעי הענישה המוגבלים שבידיה, מבליט את אופייה של הוועדה המתגלם בשיח האתיקה ואת עיסוקה בסוגיות האתיות. בשיח כזה עיקר השאלות הן מהו הראוי על פי האידאל המעשי ולא בהכרח מהו המותר על פי החוק. זהו השיח המאפשר לאיש המקצוע ללמוד, והמאפשר למטופל לקבל הכרה בכך שנעשה לו עוול.

4. סיכום: בהחלת ההתיישנות הוועדה מתנכרת לשיח האתיקה

מן הנאמר עולה שבתוך המקצוע יש לעשות הכול כדי שהפרות אתיות שגרמו עוול ללקוחות ושאינן בהן עברה על החוק או על דיני המשמעת יבוררו באמצעות שיח האתיקה השגור בוועדה ולא באמצעות שיח החוק או באמצעות החלת כלים ממנו.

כשוועדת האתיקה מאמצת את מוסד ההתיישנות היא מאמצת דרכו גם מרכיבים משיח המשפט. באימוץ זה היא חותרת תחת האושיות המצדיקות את קיומה והן טיפוח האתיקה המקצועית באמצעות השיח שעליו היא אמונה, שיח האתיקה. ועוד, באימוץ זה היא לא רק נוטלת כלים לא לה, אלא מתעלמת ממקום נביעתה, הזירה הטיפולית. ההתיישנות זרה לעולם הטיפול ולא קיימת במשמעות שקיימת בזירה המשפטית. בפועל ועדת האתיקה אינה אמורה לנצל את כוחה לסגור עניינים בחסותה של ההתיישנות ולגזור שתיקה על שאמנם התיישן אך לא בהכרח נס לחו. היא אמורה לדאוג לקיומו של שיח אתיקה מתמשך המאפשר השתכללות, למידה והטמעה של האתיקה המקצועית. לחומרים מהעבר ולתבונה שהצטברה בהם, יכולה כאמור להיות תרומה משמעותית למטרה זו. בנוסף, כך גם קיומו של הדיון עצמו לא יגרום לאותה הפרה של זכות הציבור לפנות לערכאה שאינה משפטית.

55 ראו זמיר, לעיל ה"ש 10. ראו גם כשר, לעיל ה"ש 32.

החלת ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה של הפסיכולוגים: האומנם מהלך ראוי?

ה. הייתכן לדחות את החלת ההתיישנות אך להשאיר את העוגה שלמה?

1. תשובה

העוגה השלמה עומדת על שלושת סוגי הוראות ההתנהגות: החוק הכללי, דיני המשמעת וכללי האתיקה וכן על פעילותן של שלוש הרשויות הדואגות להיענות להוראות אלו: רשות החוק הכללית והמקצועית והרשות האתית. מודעות לשלושת סוגי השיח, לתנועה המתמדת ביניהם והשלכותיה תורמת להשבחת העוגה.

מטפלים שבאופיים טבועות מידות הכרחיות לאיש טיפול נענים לכל סוגי ההוראות באופן טבעי ושקול כאחד. אך לא די בכך. הכשרה וחינוך מגבירים את המודעות לכללי החוק ולכללי האתיקה, ומודעות זו גוברת ככל שהרשויות פעילות ועושות את עבודתן לא רק בתחום השפיטה, אלא גם בתחום עדכון הכללים והטמעתם.

במאמר נבחנה השאלה אם השימוש בהחלת ההתיישנות בעבודת ועדת האתיקה עולה בקנה אחד עם שמירת העוגה השלמה.

לא ניתן להתעלם מיתרונותיה של החלת ההתיישנות הטמונים בהיותה אמצעי המסייע בקביעת סדרי עדיפויות ליישול עבודת ועדת האתיקה. אך יתרונותיה האחרים הנוגעים למשל לבעיה במשכי זמן לא-מוגבלים לשמירת ראיות, או האיום המתמשך להיות חשוף לתביעות בטלות בעבודת ועדת האתיקה. זאת, מאחר שאלו, בלשונו של פרופ' זנדברג, הן הצדקות פרטיות להתיישנות הנכונות לסכסוכים משפטיים בין תובע לנתבע. הטענה שיש להחיל את ההתיישנות בעבודת ועדת האתיקה בשל עניין הציבור והקהילה המקצועית בסוגיות הווה על פני סוגיות עבר, נושאות אולי אופי של הצדקות ציבוריות טובות, אך גם הן בטלות. זאת, מאחר שטוב ללבן סוגיות אתיות לא רק על סמך האקטואלי והמידי, אלא גם על סמך העבר על מטענו הרטרופקטיבי.

טעמים אחרים שמצביעים על כך שעם החלת ההתיישנות נפגעת שלמות העוגה הועלו בארבע הטענות שהצביעו על הטעות בהחלת ההתיישנות: האחת, נוגעת לנטילת סמכות יתר שכלל לא בידה של הוועדה, אלא של המחוקק; השנייה, לפגיעה בציבור שנסללת ממנו זכות המנוסחת בחוק עצמו לפנות לערכאה אחרת שאינה משפטית. השלישית, מעלה את האפשרות כי בהחלת ההתיישנות מתאפשר לפסיכולוגים שסרחו להמשיך בדרכם הרעה, ולאילו שיש חשש כי סרחו אין הזדמנות להזים את החשדות כלפיהם. הטענה הרביעית נוגעת לסתירת תפקידי הוועדה המתמקדים באתיקה המקצועית, בטיפוחה ובהנחלתה, שנחלשים כאשר מחילים את ההתיישנות.

פנייה לנורמות תרבותיות שבהן מסתמנת כדבריו של עודד ערן התמכרות לשיח המשפטי, גם יכולות להוות טעם לדחיית החלת ההתיישנות. כשוועדת אתיקה של הפסיכולוגים מאמצת כלים משפטיים, כמו מוסד ההתיישנות, הרי היא נענית לתאוצה ולדומיננטיות שתפס השיח שמקורו בזירה המשפטית. כאמור, גם היא כמו הפסיכולוגים מתקשה לעמוד מול הזעם והתוקפנות של המטופלים המתלוננים, ולכן מגלגלת את שלכאורה לא יכלה לו אל מחוץ לכתליה ועושה זאת באמצעות ההתיישנות שהיא כלי משיח המשפט. הסרת הדיונים בהפרות אתיות משולחנה של הוועדה פוגעת בשלמות העוגה הניצבת על שלוש הוראות ההתנהגות, כי היא מדלדלת את ייעוד הוועדה לקיים שיח עם הפסיכולוגים והציבור שרק היא אמונה עליו.

ראוי שוועדות האתיקה יחדלו מהשימוש בהתיישנות המשפטית. להערכתך, הדבר ניתן ועדיין העוגה תישמר שלמה. היינו ניתן להפסיק את השימוש בהתיישנות מבלי לפגוע בשמירת סדרי העדיפויות בעבודת הוועדה וברלוונטיות של הנושאים שבהם היא עוסקת כך שיתאימו לעניין הציבור ולעניין אנשי המקצוע. כמו כן ניתן להפסיק את השימוש בה מבלי לוותר על תפקידיה של הוועדה הקשורים בפיתוח מתמיד של האתיקה המקצועית ובהנחלתה.

2. מסקנות

המסקנה הראשונה היא לקיים דיונים בוועדת האתיקה גם בתלונות שחלה עליהן התיישנות. אפשר לסווג תלונות אלו בקטגוריה מיוחדת שבה מותרים על האפשרות להטיל עיצומים אם יסתבר שהייתה הפרה של כללי האתיקה, אך לא מותרים על קיום הדיון עצמו. דרך זו תאפשר לקיים שיח אתיקה מיטבי שאינו מתבלבל עם שיח המשפט מחד גיסא ועם שיח הטיפול מאידך גיסא. אין בשיח אתיקה שכזה מרכיב ענישה המאפיין יותר את שיח המשפט ואין בו משיח הטיפול, שבו המטופל בא להיפגש עם עולמו. יש כאן הזדמנות לקיים שיח שהחל בשיח הטיפול שליבתו היא המטופל, ועתה הוא ממשיך לשיח האתיקה שליבתו היא הפסיכולוג ודמות המקצוע.

השאיפה לשמור על שיח האתיקה מכתוב את תשובת הוועדה לאלו שתובעים ומתלוננים בר-זמנית בבית המשפט, בוועדת התלונות האמונה על דיני משמעת ובוועדת האתיקה. בתשובה יוסבר שהוועדה אינה דנה במקביל לערכאות האחרות. כמו כן הוועדה מזמינה את המתלוננים בתום הדיונים בערכאות האחרות לפנות אליה שוב. כבר בהצעה עשויים הפונים לזכות באותה הכרה חשובה כי הפנים נישאות גם אליהם וכי ייתכן שאף נעשה להם עוול. בנוסף, היא מבליעה את הרעיון שלפיו ניתן לעבור לשיח האתיקה עם תום השיח המשפטי, וזאת מהטעם שבשיח האתיקה קיימים עוד היבטים חשובים לברור הלכתי המקצוע שהם מעבר לתוצאות ההליך והשיח המשפטי ועוסקים בראוי ולא רק במותר.

המסקנה השנייה נוגעת להתקנת כללי האתיקה כחלק מחוק הפסיכולוגים. יישום הרעיון כנסקר תופס תאוצה, והדבר מבורך כי מכוון להחלת כללי האתיקה ולאכיפתם על כלל הפסיכולוגים. אך לא די בו כרעיון או כהצעה שעלתה לאחרונה במועצת הפסיכולוגים המחייבת את התקנת קוד האתיקה של הפ"י כחלק מחוק הפסיכולוגים. כי לפי אמירה זו אכן כללי האתיקה חלים על כל הפסיכולוגים, גם אם אינם חברי הפ"י, אך לא ברור היכן יידונו הפרות כללי האתיקה של פסיכולוגים אלו. לטעמי, הפרות כללי האתיקה צריכות להתדיין בוועדת האתיקה בלי קשר להשתייכות הפסיכולוג לארגון המקצועי. זאת, מאחר שהתדיינויות אלו עוסקות בקשר בין המקצוע כולו לבין הציבור. מכאן נכון שלוועדת האתיקה תהיה הסמכות לדון בהפרות אלו גם אם הפסיכולוגים אינם חברים בארגון. במידת הצורך אף יהיו חייבים לשאת בעיצומים שיינקטו כלפיהם, למעט הרחקתם מהארגון – סנקציה שכמובן לא תופסת לגביהם. מהלך זה דורש שינויים בחקיקה ובתקנון המקצועיים. אך הוא חיוני כדי למנוע את הסיכון בהתקנה חפוזה של קוד האתיקה כחלק מהחוק.

הסיכון מתקיים כאשר כללי האתיקה מתבוללים בהוראות חוק, ואז התחום האפור, אשר משתרע מסף המשפט מעלה אל רף האתיקה, יתכווץ במידה כזו שההפרות האתיות יהיו בבחינת עברות על דיני המשמעת והחוק הכללי. לשיטתי, ניתן להתמודד עם סיכון זה על ידי

החלת ההתיישנות המשפטית בעבודת ועדת האתיקה של הפסיכולוגים: האומנם מהלך ראוי?

הסדרת הקשר בין גופי הפיקוח לאכיפת דיני המשמעת של הפסיכולוגים, היינו ועדות התלונות והמשמעת, לבין הגוף לאכיפת כללי האתיקה, היינו ועדת האתיקה. הסדרה כזו גם היא דורשת שינויי חקיקה בחוק הפסיכולוגים, ושינויים בתקנון של הפ"י, אך המאמץ שווה והולם. המסקנה השלישית נוגעת לשאלת ייעול עבודת הוועדה באמצעות הסדרת עבודתה בזיקה לעבודת ועדות המשמעת והתלונות הסטטוטוריות. היום הקשר בין הוועדות מתקיים באופן מזדמן ולא מתוקן. הקשר אינו מוסדר, אולי מתוך ההנחה שקיים בידול מובנה בין הגופים. בפועל הבידול כפי שנטען לא יכול להתקיים בחדות ובהירות בשל החפיפה שהוזכרה בין חלק מכללי החוק לבין חלק מכללי האתיקה. החפיפה אינה מאפשרת לכל ועדה להתבדל ולהתגדר רק בעבודתה, כאילו הוועדות האחרות לא קיימות. מכיוון אחר לא מתקיים בידול בגלל הבלבול השורר אף בקרב רבים מהפסיכולוגים על אודות הגופים האמונים על ניהול המקצוע וריכוזו. רבים לא מבחינים בין מועצת הפסיכולוגים הפועלת מתוקף חוק הפסיכולוגים, והסדרות הפסיכולוגים הפועלת מתוקף תקנון הארגון הוולונטרי – הפ"י. בהתאמה גם לא מבחינים בין גופי הפיקוח, היינו בין ועדות התלונות והמשמעת לבין ועדת האתיקה. לשיטתי, הסדרת הקשר בין הוועדות השונות מתוך הכרה כי קיימת ביניהן לצד ההבדלים גם חפיפה, תרומם לעבודה הנכונה שבה מבחינים היכן דנים בעברות על כללי החוק והיכן בהפרות כללי האתיקה. כמו כן ההסדרה תיעל את העבודה כי יימנע מצב של בירור אותה פנייה בו זמנית לוועדת האתיקה ולוועדות הסטטוטוריות. למסקנה זו הנוגעת לייעול עבודת הוועדה נכון להוסיף הערה הנוגעת להרחבת הוועדה וגיוון חבריה, כך שיכהנו בה נציגים מכל תחומי ההתמחות בפסיכולוגיה ומגופים בולטים שיש בהם עיסוק בפסיכולוגיה. מן הראוי להוסיף גם נציגי ציבור לוועדת האתיקה של הפסיכולוגים, כפי שקורה בוועדות האתיקה מתוקף חוק זכויות החולה. הדבר יתרום לפתיחותו של שיח האתיקה ולעושרו בהביאו גם את קול הציבור אליו ולא את קול אנשי המקצוע בלבד. אם מסקנה זו הנוגעת לייעול עבודת הוועדה אכן תיושם, הרי החלת ההתיישנות בוועדת האתיקה מטעמי ייעול תתייתר.

ו. סיכום

השאלה העוסקת בנאותות החלת ההתיישנות המשפטית על עבודת ועדת האתיקה של הפסיכולוגים היא הזדמנות לצאת למסע המפגיש שלושה עולמות – עולם המשפט, עולם המקצוע הטיפולי ועולם האתיקה. מפגש כזה אינו ייחודי רק לפסיכולוגיה. הוא מתרחש בכל מקצוע טיפולי, בוודאי אם הוא חקוק. ואכן, כך, כפי שצוין, שאלה זו הועלתה לא רק בפרופסיית הפסיכולוגיה, אלא גם בפרופסיית עריכת הדין. הפסיכולוגיה, כמו שאר המקצועות הטיפוליים, מבוססת על יחסי אמון ייחודיים בין הפסיכולוגים ללקוחותיהם. יחסים אלו מחייבים את הפסיכולוגים לשמור על אמות מידה מקצועיות גבוהות ולטפח טוהר מידות, שהוגדר על ידי המבקר יצחק א' נבנצאל ז"ל, כמושג של האתיקה המעשית. המנגנונים שבאמצעותם טורחים על אותן אמות מידה מתחילים במיון מועמדים לפסיכולוגיה, ממשיכים בהכשרה המלווה בפיקוח והדרכה אינטנסיביים ונתמכים

בשלושה סוגי הוראות התנהגות: החוק הכללי, דיני המשמעת המקצועיים וכללי האתיקה. הוראות אלו מפקחות ומבוקרות על ידי רשויות סטוטוריות, ועדת התלונות והמשמעת הפועלות בתוקף חוק הפסיכולוגים ורשות שאינה סטוטורית, ועדת האתיקה, הפועלת מתוקף התקנון של הסתדרות הפסיכולוגים בישראל (הפ"י), שהוא הארגון מקצועי וולונטרי של הפסיכולוגים.

שאלת המחקר עלתה על הרקע שבו מובחנים הכללים וגופי הפיקוח הסטוטוריים מכללי האתיקה והוועדה האמונה עליהם שאינה סטוטורית. נמצא שמהלך החלת ההתיישנות המשפטית על ידי ועדת האתיקה היווה בפועל ניסיון להכניס כלי לעולם האתיקה שכולו מעולם המשפט והחוק. הסתבר גם שהשיקולים שנסקרו המחייבים מהלך זה צומחים מעולם המשפט ומדרכיו לפתור מחלוקות בין תובעים לנתבעים. לעומת זאת, הטענות השוללות מהלך זה נוגעות למהותה של ועדת האתיקה ולתפקידיה.

ההבחנות בין שיח המשפט, שיח האתיקה ושיח הטיפול הראו כי קיימת מגמה תרבותית להישענות מוגזמת על שיח המשפט המתרחשת כפיצוי על היעדרם של נורמות וכללי התנהגות מובנים ומוסכמים. החלת ההתיישנות בוועדת האתיקה היא ביטוי של מגמה, שבהשראתה אימצה ועדת האתיקה שיח שאינו לה. נמצא שבאימוץ שיח המשפט או כלים ממנו, חתרה הוועדה מתחת לאושיות קיומה, מאחר שלדיון בסוגיות אתיות נדרש שיח האתיקה. רק באמצעות שיח זה הנוגע לראוי בהיבטי האידאל-המעשי, ולא באמצעות שיח המשפט המתייחס למותר על פי החוק, מגשימה הוועדה את ייעודה.

מעשית ניתן לחדול מהחלת ההתיישנות תוך שמירה על שלוש המערכות – המשפט, המקצוע והאתיקה, ועל הסינרגיה המבורכת ביניהם. שלושת סוגי הוראות ההתנהגות – החוק הכללי, דיני המשמעת וכללי האתיקה – הם חיוניים וכך גם העבודה המתואמת של גופי הבקרה והפיקוח, היינו של ועדות התלונות, המשמעת והאתיקה. אמנם תיאום זה דורש הסדרה בחקיקה ושינויי סעיפים בחוק הפסיכולוגים ובכללי התקנון של הפ"י, אך אלו שינויים ראויים וחיוניים. שינויים אחרים שנרמזו נוגעים למבנה ועדת האתיקה כדי לייעל את עבודתה באופן הולם ולא באמצעות השימוש בהתיישנות המאפשרת דילול בטיפול בתלונות. זאת, על ידי הרחבתה באמצעות שינוי תקנוני המורה על הוספת נציג ציבור והגדלתה במספר חבריה המייצגים את שלל סוגי ההתמחות והעיסוקים המגוונים בפסיכולוגיה.

סוגיית השקיפות רק נרמזה במאמר ונתרה פתוחה. לא מן הנמנע שיש לנהוג בתחום דיני המשמעת בשקיפות המקובלת בפסיקות משפטיות, אך לא כך בעבודת ועדת האתיקה. זו ועדה שבה מתנהלים הבירורים בנושאים השונים ובהפרות הכללים בעיקר כדי לשקוד על עיצובו המתמיד והשבחתו של המקצוע. ראוי שבירורים אלו יתנהלו בחופש מרבי ללא המורא של הציבור וללא המורא של החוק. גם היום נהוג לקיים בירורים כאלו ולהביא את הלקחים שעלו בהם לידיעת הציבור דרך הבמות שבהן מפרסמת ועדת האתיקה את פעילותה. בירורים אלו, כמו גם הצורך בשינויי החקיקה והתקנון המתחייבים, צורכים משאבים ועבודה קשה. אך זו יגיעה הולמת ובעלת תרומה נכבדה לטיפוח טוהר המידות של הפסיכולוגים ולהעמקת המידות המקצועיות ההכרחיות להם: יושרה, אחריות, אכפתיות והשאיפה להכיר את העומד ביסוד האיווי שלהם לטפל.